

Кыргыз Республикасында жарандардын ченем жаратуу процессине катышуусу



Кыргыз Республикасында жарандардын ченем жаратуу процессине катышуусу.

Түзүүчү: Аяна Убышева. Бишкек: 2021. – 61 бет.

Редакторлор: Эл аралык Коммерциялык эмес укук борборунун Кыргызстандагы юридикалык консультанттары Ноокат Идрисов, Аида Джуманазарова.

Дизайны: Nara-Vaga дизайн-студиясы

Котормочу: Зейнеп Алтымышова

Жарандардын ченем жаратуу процессине катышуусу – бул жарандардын жашоосуна таасир этүүчү маанилүү чечимдерди кабыл алуу процессинде өз үнүн жеткирүүгө мүмкүнчүлүк берген демократиялык процесс. Жарандардын катышуусу ченемдик укуктук актылардын (ЧУА) таасирине кабылган адамдардын пикирлерин, каалоолорун жана кызыкчылыктарын чагылдырган сапаттуу ЧУАларды кабыл алууга жардам берет. Катышуу жарандардын бийликтин иши жана тигил же бул чечимдердин өбөлгөлөрү жөнүндө көбүрөөк маалымдуулугуна алып келет, бул болсо өз кезегинде кабыл алынган мыйзамдарды аткаруу ыктымалдыгын жогорулатат, ошол чечимдерге карата коомдун колдоосун көбөйтөт жана келечекте мунун айланасында чыр-чатактардын пайда болуу мүмкүнчүлүгүн азайтат. Жарандардын ченем жаратуу процессине катышуусунун маанилүүлүгүн эске алып, Эл аралык Коммерциялык эмес укук борбору (ICNL) жарандардын Кыргыз Республикасындагы ченем жаратуу процессине катышуусу боюнча ушул колдонмону даярдады. Колдонмо ченем жаратуу процессинин бардык баскычтарында мыйзамдарды реформалоого жигердүү катышып, мамлекеттик органдарга мындан да сапаттуу ЧУАларды кабыл алууга жардам берүүгө умтулган жарандык коом уюмдарынын өкүлдөрү жана Кыргыз Республикасынын жарандары үчүн маалыматтык ресурс болуп берүү максатын көздөйт.

Бул басылма Эл аралык Коммерциялык эмес укук борборунун (ICNL) колдоосу менен даярдалды.

Басылманын мазмуну үчүн колдонмонун автору жооптуу, ал сөзсүз түрдө эле ICNL'дин позициясын чагылдырбайт.

© Эл аралык Коммерциялык эмес укук борбору (ICNL)

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	5
Ченем жаратуу процессин жөнгө салган ченемдик укуктук актылар	6
1-глава. Ченем жаратуу процесси менен таанышуу	8
1.1. Ченем жаратуу процесси деген эмне?	8
1.2. Ченем жаратуучу субъект деген ким жана ал мыйзам чыгаруу демилгесинин субъектисинен эмнеси менен айырмаланат?	8
1.3. ЧУА деген эмне жана анын кандай түрлөрү бар?	9
1.4. Ченем жаратуучу субъекттер ЧУАнын кандай түрлөрүн кабыл алууга укуктуу?	10
2-глава. Мыйзам долбоорлоо ишин пландаштыруу	11
2.1. Жогорку Кеңештин мыйзам долбоорлоо ишин пландаштыруу кантип ишке ашат?	11
2.2. Жарандык коомдун өкүлдөрү Жогорку Кеңештин мыйзам долбоорлоо ишин пландаштырууга кантип катыша алат?	13
2.3. Министрлер Кабинетинин мыйзам долбоорлоо ишин пландаштыруу кантип ишке ашат?	13
2.4. Жарандык коомдун өкүлдөрү Министрлер Кабинетинин мыйзам долбоорлоо ишин пландаштырууга кантип катыша алышат?	15
3-глава. Ченемдик укуктук актынын долбоорун иштеп чыгуу	16
3.1. Келечектеги ЧУАнын концепциясы кайдан алынат?	16
3.2. Келечектеги ЧУАнын концепциясын иштеп чыгууда эмнелерге көңүл буруш керек?	16
3.3. ЧУАнын туура түрү жана жөнгө салуу чөйрөсү кантип аныкталат?	17
3.4. Жумушчу топту качан түзүш керек?	19
3.5. Жөнгө салуучу таасирге талдоо кантип жүргүзүлөт?	19
3.6. Финансылык эсептөөлөр кайсы учурда керек болот?	19
3.7. Жаңы ЧУАны иштеп чыгуу колдонуудагы ЧУАга түзөтүүлөрдү киргизүүдөн эмнеси менен айырмаланат?	20
3.8. ЧУА долбоорун иштеп чыгуунун жүрүшүнө кантип жана качан таасир этүүгө болот? ..	20
4-глава. Ченем жаратуу техникасы	21
4.1. ЧУА кандай структуралык элементтерден турат?	21
4.2. Мыйзам долбоорлору менен мыйзам алдындагы актылардын долбоорлорун тариздөөнүн ортосунда кандай айырмачылыктар бар?	22
4.3. ЧУАга өзгөртүүлөрдү киргизүү деген эмнени билдирет?	23
4.4. ЧУА кайсы тилде кабыл алынат?	24
4.5. ЧУА кантип күчүнө кирет?	24

5-глава. ЧУА долбооруна коштоочу документтер	25
5.1. Сапаттуу жана толук маалыматты камтыган маалымкат-негиздемени кантип түзүш керек?	25
5.2. Салыштырма таблица кантип түзүлөт?	26
5.3. Эксперттик корутундулар кантип жазылат?	26
5.4. Талапка туура эмес даярдалган коштоочу документтер кандай тобокелчиликтерге кептейт?	27
6-глава. ЧУА долбоорлору боюнча коомдук талкуулоо өткөрүүнүн тартиби	27
6.1. Коомдук талкуулоо кайсы аянтчаларда жүргүзүлөт?	28
6.2. Коомдук талкуулоо системасы кантип түзүлөт?	28
6.3. Канча мөөнөттүн ичинде коомдук талкуулоого коюлган долбоор боюнча сунуштарды берүүгө болот?	29
6.4. Коомдук талкууга коюлган ЧУА долбоорлоруна сунуштарды кандай тартипте жана кайсы субъектке жибереш керек?	30
6.5. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдарынын ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоодо кандай өзгөчөлүктөр эске алынышы керек?	31
6.6. «ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоонун Бирдиктүү порталы» платформасы деген эмне?	32
6.7. Бирдиктүү порталда ЧУА долбоорлоруна пикирлерди, сунуштарды, сын-пикирлерди кантип жана кандай формада жайгаштырса болот?	33
6.8. Берилген пикирлерге (сын-пикирлерге, сунуштарга, сунуштамаларга, суроолорго) жооп бербеген ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуучуларга таасир этүүнүн кандай аспаптары бар?	33
6.9. Кандай ченем жаратуучу субъекттер Бирдиктүү порталга коомдук талкуулоо үчүн ЧУА долбоорлорун жайгаштырат?	35
7-глава. Мыйзам долбоорлорун илгерилетүүнүн тартиби	35
7.1. Мыйзам долбоорлорун каттоо	36
7.2. Мыйзам долбоорун биринчи окууга даярдоо	36
7.3. Мыйзам долбоорун экинчи окууга даярдоо	37
7.4. Мыйзам долбоорун үчүнчү окууга даярдоо	37
7.5. Мыйзам долбоору төртүнчү окууда каралган учурлар жана анын тартиби	37
7.6. Жогорку Кеңеш тарабынан мыйзамдардын долбоорлорунун каралышы	38
7.7. Мыйзам долбоорунун биринчи окууда каралышы	38
7.8. Мыйзам долбоорунун экинчи окууда каралышы	39
7.9. Мыйзам долбоорунун үчүнчү окууда каралышы	39
7.10. Экинчи окуу жол-жобосуна кайрылып келүү	40
7.11. Мыйзам долбоорунун төртүнчү окууда каралышы	40
7.12. Мыйзамдын биротоло акыркы текстин даярдоо	40
7.13. Президенттин каршы пикири	41
7.14. Макулдашуу тобу	41

7.15. Жарандык коом мыйзам долбоорун кабыл алуу процессинин кайсы этабында жана кантип таасирин тийгизе алат?	42
7.16. Элдик мыйзам чыгаруу демилгеси	43

8-глава. Мыйзам алдындагы актылардын долбоорлорун иштеп чыгуунун жана илгерилетүүнүн тартиби **44**

8.1. Мыйзам алдындагы актынын долбоорлорун даярдоо	45
8.2. Жөнгө салуучу таасирин талдоонун алкагында коомдук консультациялар	46
8.3. Мыйзам алдындагы актылардын долбоорлорун коомдук талкуулоо	47
8.4. Кызыкдар субъекттер менен макулдашуу	47
8.5. Экспертизалардын адистештирилген түрлөрүн жүргүзүү	47
8.6. Мыйзам алдындагы актынын долбоорун аны кабыл алууга укугу бар ченем жаратуучу субъектке киргизүү	48
8.7. Мыйзам алдындагы актынын долбоорун кабыл алуу, аны расмий жарыялоо жана ЧУАнын Мамлекеттик реестрине киргизүү	49

9-глава. Ченем жаратуудагы жол-жоболордун бузулушуна жарандык жооп кайтаруунун ыкмалары **49**

9.1. ЧУА кандай учурларда күчүн жоготту деп таанылат?	49
9.2. ЧУА кандай учурларда конституциялык эмес деп таанылат?	50

10-глава. Жарандардын ченем жаратуу процессине катышуусунун эл аралык тажрыйбасы **51**

10.1. «Жашыл китеп»	51
10.2. Жарандардын катышуу кеңселери	51
10.3. Институционалдык органдар	53
10.4. Жарандардын сунуштары жана электрондук петициялар	53
10.5. Жарандардын катышуусу үчүн онлайн платформа	54
10.6. Социалдык медиа	56

11-глава. Ченем жаратуу процессинин натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча сунуштамалар **56**

ЧЕНЕМ ЖАРАТУУ СХЕМАЛАРДА	59
Ченем жаратуу процессинин алгоритми	59
Ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун иштеп чыгуунун жана илгерилетүүнүн болжолдуу мөөнөттөрү	59
Мыйзам долбоорун Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинде каттоо	60
Мыйзам долбоорунун Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинде каралышы	60

КИРИШҮҮ

Жарандардын ченем жаратуу процессине катышуусу – бул жарандардын жашоосуна таасир этүүчү маанилүү чечимдерди кабыл алуу процессинде өз үнүн жеткирүүгө мүмкүнчүлүк берген демократиялык процесс. Жарандардын катышуусу ченемдик укуктук актылардын (ЧУА) таасирине кабылган адамдардын пикирлерин, каалоолорун жана кызыкчылыктарын чагылдырган сапаттуу ЧУАларды кабыл алууга жардам берет. Катышуу жарандардын бийликтин иши жана тигил же бул чечимдердин өбөлгөлөрү жөнүндө көбүрөөк маалымдуулугуна алып келет, бул болсо өз кезегинде кабыл алынган мыйзамдарды аткаруу ыктымалдыгын жогорулатат, ошол чечимдерге карата коомдун колдоосун көбөйтөт жана келечекте мунун айланасында чыр-чатактардын пайда болуу мүмкүнчүлүгүн азайтат.

ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуу процессине кызыкдар тараптардын мүмкүн болушунча эң чоң чөйрөсүнүн катышуусу коомчулук үчүн да, демилгечилердин өздөрү үчүн да маанилүү жана зарыл курал болуп саналат, себеби ал демилгечи көтөргөн көйгөйдү ар тараптуу изилдөөнүн жана сапаттуу чечүүнүн, демилгечи сунуштаган коомго пайдалуу максатка жетүүнүн маанилүү механизми боло алат. Натыйжада, коомчулук менен конструктивдүү жана дыкат консультацияларды өткөрүү менен долбоорду иштеп чыккандардын акчасын, убактысын жана күчүн үнөмдөөгө болот, себеби сапатсыз мыйзамдардын кабыл алынышы аларды ишке ашырууда кыйынчылыктарга жана жаңы түзөтүүлөрдү киргизүүнүн зарылдыгына алып келет. Ошондуктан, жарандардын ченем жаратуу процессинин бардык баскычтарына катышуусу, анын ичинде орун алган көйгөйдү чечүүнүн мүмкүн болгон жолдорун жана келечектеги ЧУАнын баштапкы концепциясын талкуулоого катышуусу маанилүү.

Учурдагы практика көрсөткөндөй, Кыргыз Республикасында ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуу жана кабыл алуу көп учурда шашылыш жасалат. Мыйзам чыгаруу ишин пландаштыруунун иштиктүү системасынын жана коомчулуктун катышуусунун эффективдүү механизмдеринин жоктугу жарандарга ченемдик укуктук актыларга сунушталган өзгөртүүлөргө өз убагында аларга карата пикирлерин билдирүүгө мүмкүндүк бербейт. Жарандар жаңы ЧУА тууралуу көп учурда алар кабыл алынып калгандан кийин гана билишет. 2020-жылы ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоо үчүн жаңы портал ишке кирген, бул портал ченем жаратуу процессин ачык-айкын, түшүнүктүү жана жарандардын суроо-талаптарына жооп кайтара ала тургандай кылууга жөндөмдүү болчу. Бирок, ал ушул күнгө чейин сыноо режиминде иштеп жатат жана бардык ченем чыгаруучу органдар үчүн милдеттүү эмес, бул анын натыйжалуулугун олуттуу түрдө азайтып жатат.

Жарандардын ченем жаратуу процессине катышуусунун маанилүүлүгүн эске алуу менен Эл аралык Коммерциялык эмес укук борбору (ICNL) жарандардын Кыргыз Республикасындагы ченем жаратуу процессине катышуусу боюнча ушул Колдонмону даярдады (орус жана кыргыз тилдеринде). Колдонмо 11 главадан турат, аларда Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган ченем жаратуу процесстери жана жарандык коомдун бул процесстерге катышуу механизмдери кеңири баяндалган. Ченем жаратуу процессинин бардык этаптарын жана элементтерин түшүнүү жарандык коомдун өкүлдөрүнө чечимдерди кабыл алуу процесстерине өз убагында жана кыйла эффективдүү таасир этүүгө мүмкүндүк берет. Колдонмонун акыркы эки главасында жарандарды ченем жаратуу процессине тартуунун эл аралык тажрыйбасынан алынган мисалдар, ошондой эле Кыргыз Республикасында ЧУАларды иштеп чыгуу жана кабыл алуу жол-жоболорун өркүндөтүү боюнча сунуштар камтылган.

Колдонмо ченем жаратуу процессинин бардык баскычтарында мыйзамдарды реформалоого жигердүү катышып, мамлекеттик органдарга мындан да сапаттуу ЧУАларды кабыл алууга жардам берүүгө умтулган жарандык коом уюмдарынын (ЖКУ) өкүлдөрү жана Кыргыз Республикасынын жарандары үчүн маалыматтык ресурс болуп берүү максатын көздөйт.

Ченем жаратуу процессин жөнгө салган ченемдик укуктук актылар

Колдонмо 2021-жылдын 1-декабрына карата ченем жаратуу процессин жөнгө салган Кыргыз Республикасынын төмөнкү ЧУАларына негизделген:

- ◆ Кыргыз Республикасынын Конституциясы;
- ◆ «Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамы;
- ◆ «Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- ◆ «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- ◆ «Кыргыз Республикасындагы элдик мыйзам чыгаруу демилгеси жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- ◆ «Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, банктар жана банк иштери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- ◆ «Кыргыз Республикасынын шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- ◆ «Экологиялык экспертиза жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- ◆ «Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- ◆ «Жарандардын кайрылууларын кароо тартиби жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- ◆ «Мамлекеттик органдардын коомдук кеңештери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Президентинин 2021-жылдын 5-майындагы №114 «Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети жөнүндө» Жарлыгы;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2008-жылдын 18-январындагы №75-IV «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинде мыйзам долбоорлорун адистештирилген экспертизаларынын айрым түрлөрүнөн өткөрүү боюнча стандарттарды бекитүү жөнүндө» токтому;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2015-жылдын 26-июнундагы №5389-V «Мыйзам чыгаруу техникасы боюнча нускаманы бекитүү жөнүндө» токтому;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2009-жылдын 8-декабрындагы №743 «Кыргыз Республикасынын Нормативдик укуктук актыларынын мамлекеттик реестрин жүргүзүү тартиби жөнүндө» токтому;

- ◆ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2010-жылдын 26-февралындагы №117 «Кыргыз Республикасынын нормативдик укуктук актыларын расмий жарыялоо булактары жөнүндө» токтому;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2010-жылдын 8-декабрындагы №319 «Кыргыз Республикасынын мыйзамдан келип чыгуучу актыларын укуктук, укук коргоо, гендердик, экологиялык, антикоррупциялык экспертизадан өткөрүү тартиби жөнүндө нускаманы бекитүү тууралуу» токтому;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 24-октябрындагы №748 «Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн мыйзам долбоорлоо иштеринин регламентин бекитүү жөнүндө» токтому;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 15-июлундагы №413 «Ченемдик укуктук актылардын долбоорлоруна адистештирилген түрдөгү экспертизаларды (укуктук, укук коргоочулук, гендердик, коррупцияга каршы жана экологиялык) жүргүзүү боюнча ишмердикти жүзөгө ашырган жеке жана юридикалык жактарды аккредитациялоо жөнүндө Жобону бекитүү жөнүндө» токтому;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2015-жылдын 7-майындагы №276 «Ченемдик укуктук актыларды инвентаризациялоо боюнча ведомстволор аралык комиссия жөнүндө жобону бекитүү жөнүндө» токтому;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылдын 31-майындагы №313 «Кыргыз Республикасынын мыйзам алдындагы актыларынын долбоорлорун иштеп чыгуу боюнча нускаманы бекитүү жөнүндө» токтому;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2020-жылдын 30-сентябрындагы №504 «Ишкердик субъекттердин ишине ченемдик укуктук актылардын жөнгө салуучу таасирин талдоо методикасын бекитүү жөнүндө» токтому;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2020-жылдын 17-августундагы № 277-б буйругу менен бекитилген Ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун коомдук талкуулоонун бирдиктүү порталын эксплуатациялоо тартиби.

Колдонмону пайдалануучуларга ушул китепте камтылган маалыматтардын актуалдуулугун билүү үчүн жогоруда аталган ченемдик укуктук актыларга киргизилген өзгөртүүлөргө дайыма көз салып туруу сунушталат.

Маалымат катары, ошондой эле 2021-жылдын 11-апрелинде өткөн Кыргыз Республикасынын референдумунда Кыргыз Республикасынын Конституциясы кабыл алынгандыгына байланыштуу Кыргыз Республикасынын Президентинин 2021-жылдын 5-майындагы №114 «Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети жөнүндө» Жарлыгы чыкканын билүү зарыл. Аталган Жарлыктын 1-2-пункттарына ылайык Кыргыз Республикасынын Өкмөтү Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети болуп өзгөртүлгөн. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн укук мураскери болуп саналат.

Ошентип, бул колдонmodo «Өкмөт» жана «Министрлер Кабинети» деген терминдер айтылганда, сөз бир эле мамлекеттик орган жөнүндө болуп жатканын түшүнүш керек.

1.1. Ченем жаратуу процесси деген эмне?

Норма жаратуу – бул жаңы укук ченемдерин түзүү жана кабыл алуу боюнча системалуу процесс¹. Бул процесстин толук картинасы жарандарга тигил же бул демилгелерге таасир этүүгө, жеткилең эмес жана карама-каршы ченемдерди чыпкадан өткөрүүнүн иштиктүү механизми болууга мүмкүндүк берет.

Ченем жаратуу процесси – бул демилгечилерди ЧУА долбоорун иштеп чыгууга түрткөн көйгөйдү аныктоодон баштап, аны кабыл алуу, расмий жарыялоо жана Кыргыз Республикасынын (КР) ЧУА Мамлекеттик реестрине киргизгенге чейинки жол. Ченем жаратуу процессинин өзү, чындыгында, чыгармачыл мамилени талап кылат жана аны андан ары илгерилетүү аны ишке ашырып жаткан субъекттен абдан көз каранды болот.

Бүгүнкү күндөгү практика мындай: ЧУА долбоорун иштеп чыгуу процесси көбүнчө бир адамдын мойнуна жүктөлөт, ал көпчүлүк учурларда убакыттын, ресурстардын жана билимдин жетишсиздигинен улам аныкталган көйгөй менен объективдүү түрдө ар тараптуу таанышып чыга албайт. Жогорку Кеңеш тарабынан алганда, булар көбүнчө депутаттардын жардамчылары жана консультанттары, бийликтин аткаруу бутагынын мамлекеттик органдары тарабынан алганда, булар – министрликтердин, ведомстволордун жана башка органдардын адистери. Ушуга байланыштуу ЧУА долбоорлорун иштеп чыгууга жана талкуулоого жарандардын катышуусу элдин каалоосун чагылдырган жана турмушун жакшырта турган сапаттуу мыйзамдардын кабыл алынышы үчүн өтө маанилүү.

1.2. Ченем жаратуучу субъект деген ким жана ал мыйзам чыгаруу демилгесинин субъектисинен эмнеси менен айырмаланат?

Конституцияда жана «Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» Мыйзамда (мындан ары – ЧУА жөнүндө Мыйзам) мыйзам чыгаруу демилгесине жана ЧУАларды кабыл алууга укугу бар бир катар субъекттер аныкталган.

Конституциянын 85-беренесине ылайык, мыйзам чыгаруу демилгесинин субъекттери, башкача айтканда, мыйзам чыгаруу демилге укугу төмөнкүлөргө таандык:



¹ «Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» Мыйзамга ылайык, укук ченем (укуктук ченем) деп адамдардын аныкталбаган чөйрөсүнө жана көп ирет колдонууга эсептелген жалпыга милдеттүү жүрүм-турум эрежелери түшүнүлөт.

Ошол эле учурда жогоруда аталган субъекттердин бардыгы эле ЧУАны кабыл алуу же чыгаруу укугуна ээ боло бербейт.

ЧУАны кабыл алуу укугу ченем жаратуучу субъекттерге гана таандык. Ченем жаратуучу субъект – ЧУАны кабыл алууга (чыгарууга) ыйгарым укук берилген мамлекеттик орган, кызмат адамы же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы, атап айтканда:



1.3. ЧУА деген эмне жана анын кандай түрлөрү бар?

ЧУАларды кабыл алуу боюнча тигил же бул субъекттердин ыйгарым укуктарын түшүнүү менен, ЧУА деген эмне экенин жана анын кандай түрлөрү бар экенин түшүнүү да маанилүү. ЧУА – ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын (кызмат адамынын), жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын компетенциясынын чегинде же болбосо референдум аркылуу кабыл алынган (чыгарылган), укук ченемдерин (укуктук ченемдерди) орнотууга, өзгөртүүгө же жокко чыгарууга багытталган, аныкталган формадагы расмий документ.

Актынын ченемдик мүнөзүн аныктоо үчүн мындай документте укук ченеминин белгилери болуп-болбогонун аныктоо зарыл. ЧУА жөнүндө Мыйзамга ылайык, укук ченеми дегенде **адамдардын, уюмдардын аныкталбаган чөйрөсүнө** жана **көп ирет колдонууга** эсептелген **жалпыга милдеттүү** жүрүм-турум эрежелерин түшүнүш керек.

ЧУАнын түрлөрү

МЫЙЗАМДАР	МЫЙЗАМ АЛДЫНДАГЫ АКТЫЛАР
Конституция – эң жогорку юридикалык күчкө ээ болгон жана эң маанилүү коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салууда негиз болуучу принциптерди жана ченемдерди камтыган ЧУА.	Президенттин жарлыгы – Президент чыгаруучу жана мыйзамдарда көрсөтүлгөн талаптарга ылайык келүүчү ЧУА.
Конституциялык мыйзам – Конституцияда белгиленген тартипте жана анда белгиленген маселелер боюнча Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынуучу ЧУА;	Жогорку Кеңештин токтому – Конституцияда Жогорку Кеңештин карамагына киргизилген маселелер боюнча Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынуучу жана мыйзамдарда көрсөтүлгөн талаптарга ылайык келүүчү ЧУА

МЫЙЗАМДАР	МЫЙЗАМ АЛДЫНДАГЫ АКТЫЛАР
<p>Кодекс – бир тектүү коомдук мамилелерди системалуу жөнгө салууну камсыз кылуучу ЧУА;</p>	<p>Министрлер Кабинетинин токтому – өзүнөн жогору юридикалык күчкө ээ болгон ченемдик укуктук актылардын негизинде жана аларды аткаруу үчүн Министрлер Кабинети тарабынан кабыл алынуучу, мыйзамдарда көрсөтүлгөн талаптарга ылайык келүүчү ЧУА;</p>
<p>Мыйзам – белгиленген тартипте Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынуучу жана тиешелүү чөйрөдөгү абдан маанилүү коомдук мамилелерди жөнгө салуучу ЧУА.</p>	<p>Улуттук банктын токтому – өзүнөн жогору юридикалык күчкө ээ болгон ченемдик укуктук актылардын негизинде жана аларды аткаруу үчүн Улуттук банктын Башкармалыгы тарабынан өз компетенциясынын чектеринде кабыл алынуучу жана мыйзамдарда көрсөтүлгөн талаптарга ылайык келүүчү ЧУА;</p>
	<p>Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясынын токтому – өзүнөн жогору юридикалык күчкө ээ болгон ченемдик укуктук актылардын негизинде жана аларды аткаруу үчүн Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссия тарабынан өз компетенциясынын чегинде кабыл алынуучу жана мыйзамдарда көрсөтүлгөн талаптарга ылайык келүүчү ЧУА.</p>
	<p>Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун (ЖӨБ) өкүлчүлүктүү органдарынын токтомдору – өздөрүнөн жогору юридикалык күчкө ээ болгон ченемдик укуктук актылардын негизинде жана аларды аткаруу үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдары тарабынан өз компетенциясынын чегинде, жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү максатында кабыл алынуучу жана тиешелүү аймакта милдеттүү юридикалык күчкө ээ болуучу ЧУА.</p>

1.4. Ченем жаратуучу субъекттер ЧУАнын кандай түрлөрүн кабыл алууга укуктуу?



Мыйзам долбоорлоо ишин пландаштыруу системасы Жогорку Кеңештин жана Министрлер Кабинетинин ченем жаратуу ишинде колдонулат. Пландаштыруу Жогорку Кеңештин жана Министрлер Кабинетинин мыйзам жаратуу демилгелерин системага салуу, иретке келтирүү жана алдыдагы пландаштырылып жаткан мезгилге болжолдонгон демилгелер жөнүндө калкты маалымдоо үчүн зарыл. Бул система Жогорку Кеңештин жана Министрлер Кабинетинин мыйзам жаратуу ишинде гана колдонулат, себеби бул субъекттер ишмердүүлүктүн түрдүү багыттары жана чөйрөлөрү боюнча эң көп мыйзам долбоорлорун демилгелешет.

2.1. Жогорку Кеңештин мыйзам долбоорлоо ишин пландаштыруу кантип ишке ашат?

«Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө» Мыйзамдын 42-беренесине ылайык, жаңы чакырылыштагы Жогорку Кеңеш комитеттер жана комиссиялар түзүлгөн күндөн тартып 3 айдан кечиктирбестен, ошондой эле кийинки кезектеги сессиянын 1-октябрынан кечиктирбестен өкүлчүлүк, мыйзам чыгаруу жана контролдоо функцияларын ишке ашыруу боюнча иштердин сессиялык планын бекитет.

Жогорку Кеңеш ар бир айдын башталышында маселелердин кезектүүлүгүн, ошондой эле фракциялардын, комитеттердин, комиссиялардын жана депутаттардын жазуу жүзүндөгү сунуштарын эске алуу менен иштердин ар айлык планын кабыл алат. Жогорку Кеңештин иштеринин сессиялык жана ар айлык пландары токтомо менен кабыл алынат жана кабыл алынган күндөн тартып 3 күндөн кечиктирбестен Жогорку Кеңештин сайтына (www.kenesh.kg) жайгаштырылат.

Жогоруда сөз болгон иш пландары Жогорку Кеңеш пландалган мезгилде карай турган мыйзам долбоорлорун жана маселелерди аныктаган документтер болуп саналат. Андан ары Жогорку Кеңештин жыйналыштарынын күн тартиби ар айлык иш пландарынын негизинде түзүлөт.

Жогорку Кеңештин жыйналышы маселелерди кароонун кезектүүлүгүн аныктоо менен, Төрага сунуш кылган ар айлык пландын негизинде түзүлгөн жыйналыштын күн тартибин бекитүүдөн башталат. Ошону менен бирге Жогорку Кеңеш комитеттерде каралган мыйзамдардын долбоорун жыйналыштын күн тартибине мөөнөтүнөн мурда киргизүүгө укуктуу. Төрага төмөндөгү маселелерди демилгелөөдө «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө» Мыйзамда белгиленген шарттарды сактоо менен аларды Жогорку Кеңеш бекитпестен жыйналыштын күн тартибине киргизүүгө укуктуу.

- ◆ Президентти шайлоону дайындоо;
- ◆ Министрлер Кабинетинин ишин контролдоону жүзөгө ашыруу;
- ◆ мыйзамдардын жана Жогорку Кеңештин чечимдеринин аткарылышын контролдоону жүзөгө ашыруу;
- ◆ эл аралык келишимдерди ратификациялоо жана денонсациялоо;
- ◆ Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын өзгөртүү тууралуу маселелерди чечүү;

- ◆ мунапыс жөнүндө актыларды чыгаруу;
- ◆ Министрлер Кабинети тарабынан киргизилген Кыргыз Республикасынын өнүгүүсүнүн жалпы мамлекеттик программаларын бекитүү;
- ◆ Министрлер Кабинетине ишеним көрсөтпөө жөнүндө чечим кабыл алуу;
- ◆ Президенттин сунуштамасы боюнча Жогорку соттун судьяларын, Жогорку соттун Конституциялык палатасынын судьяларын шайлоо; конституциялык мыйзамда каралган учурларда, Президенттин сунуштамасы боюнча аларды кызмат ордунан бошотуу;
- ◆ мыйзамда белгиленген тартипте, Судьяларды тандоо боюнча кеңештин курамын бекитүү;
- ◆ Судьялар кеңешине караштуу Тартип комиссиясынын курамынын үчтөн бирин түзүү;
- ◆ Президенттин сунуштамасы боюнча Улуттук банктын төрагасын шайлоо; мыйзамда каралган учурларда, аны кызмат ордунан бошотуу;
- ◆ Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча Борбордук комиссиянын мүчөлөрүн шайлоо: курамынын үчтөн бирин - Президенттин, үчтөн бирин - парламенттик көпчүлүктүн жана үчтөн бирин - парламенттик оппозициянын сунуштамасы боюнча; мыйзамда каралган учурларда, аларды кызмат орундарынан бошотуу;
- ◆ Эсептөө палатасынын мүчөлөрүн шайлоо: курамынын үчтөн бирин - Президенттин, үчтөн бирин - парламенттик көпчүлүктүн жана үчтөн бирин - парламенттик оппозициянын сунуштамасы боюнча; мыйзамда каралган учурларда, аларды кызмат орундарынан бошотуу;
- ◆ Акыйкатчыны (Омбудсменди) шайлоо жана мыйзамда каралган учурларда, кызмат ордунан бошотуу; аны жазык жоопкерчилигине тартууга макулдук берүү;
- ◆ Акыйкатчынын (Омбудсмендин) сунуштамасы боюнча Акыйкатчынын (Омбудсмендин) орун басарларын шайлоо жана мыйзамда каралган учурларда кызмат орундарынан бошотуу; аларды жазык жоопкерчилигине тартууга макулдук берүү;
- ◆ Жогорку Кеңештин депутаттарынын ичинен кыйноолорду жана башка катаал, адамкерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын түрлөрүнүн алдын алуу боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук борборунун Координациялык кеңешинин (мындан ары – Улуттук борбор) мүчөлөрүн шайлоо жана мыйзамда каралган учурларда мөөнөтүнөн мурда кайра чакыртып алуу;
- ◆ Башкы прокурорду дайындоого, аны жазык жоопкерчилигине тартууга жана кызмат ордунан бошотууга макулдук берүү;
- ◆ мыйзамда каралган учурларда, Башкы прокурорду кызмат ордунан бошотуу тууралуу Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн биринин демилгесин Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисинин көпчүлүк добушу менен жактыруу;
- ◆ конституциялык мыйзамда каралган учурларда жана тартипте өзгөчө абалды киргизүү; бул маселе боюнча Президенттин жарлыктарын бекитүү же жокко чыгаруу;
- ◆ согуш жана тынчтык маселелерин чечүү; согуштук абалды киргизүү; согуш абалын жарыялоо; бул маселелер боюнча Президенттин жарлыктарын бекитүү же жокко чыгаруу;
- ◆ тынчтыкты жана коопсуздукту сактоону колдоо боюнча мамлекеттер аралык келишимдик милдеттенмелерди аткаруу зарыл болгондо, Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүн анын

чектеринен тышкары жерлерде пайдалануунун мүмкүнчүлүгү жөнүндө маселени чечүү;

- ◆ Кыргыз Республикасынын аскердик наамдарын, дипломатиялык рангдарын жана башка атайын наамдарын белгилөө;
- ◆ Акыйкатчынын (Омбудсмендин) ар жылдык баяндамасын угуу;
- ◆ Президент оорусу боюнча өзүнүн милдеттерин жүзөгө ашыруусу мүмкүн болбогондо, мамлекеттик медициналык комиссиянын корутундусунун негизинде аны кызмат ордунан мөөнөтүнөн мурда бошотуу;
- ◆ Жогорку Кеңештин Төрагасын (Төрайымын) (мындан ары – Төрага), анын орун басарларын, комитеттердин, убактылуу комиссиялардын төрагаларын жана алардын орун басарларын шайлоо; комитеттерди, убактылуу комиссияларды уюштуруу жана алардын курамдарын түзүү; Жогорку Кеңештин кызмат адамдарынын ар жылдык отчетторун угуу жана аларды чакыртып алуу.

2.2. Жарандык коомдун өкүлдөрү Жогорку Кеңештин мыйзам долбоорлоо ишин пландаштырууга кантип катыша алат?

«Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө» Мыйзамда Төрага же анын орун басарлары кызматташуунун натыйжалуулугун баалоо, кызматташуунун жаңы багыттары жөнүндө чечим кабыл алуу жана биргелешкен иш-чараларды Жогорку Кеңештин ар жылдык иш планына киргизүү максатында **жарандык коомдун уюмдары** менен жыл сайын жолугушууларды өткөрөрүн аныктайт. Ошентип, жарандык коомдун өкүлдөрү Жогорку Кеңештин Төрагасы менен жыл сайын өткөрүлүүчү жолугушууларда мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча өз сунуштарын киргизе алышат, ал эми бул сунуштар кийинчерээк Жогорку Кеңештин жылдык иш планынын негизин түзө алат.

Белгилей кетсек, «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө» Мыйзамда мындай жолугушууларды уюштуруунун, талкуулана турган маселелердин тизмесин түзүүнүн механизмдери, жылдык жолугушууга катышуу үчүн жарандык коомдун өкүлдөрүн тандап алуу системасы ачыкталган эмес. Ушуну эске алуу менен, эгерде жарандык коомдун айрым өкүлдөрү мындай жолугушууга катышууга кызыкдар болсо, аларга жылдык жолугушуунун катышуучуларынын тизмесине киргизүү өтүнүчү менен Жогорку Кеңештин Төрагасына жазуу жүзүндө кайрылууга жол берилет. Мындай кайрылуу «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө» жана «Жарандардын кайрылууларын кароонун тартиби жөнүндө» Мыйзамдарда каралган кепилдиктердин алкагында берилсе болот. Мындай өтүнмө 14 жумушчу күндүн ичинде каралууга тийиш.

2.3. Министрлер Кабинетинин мыйзам долбоорлоо ишин пландаштыруу кантип ишке ашат?

ЧУА жөнүндө Мыйзамдын 18-беренесинде белгиленгендей, Министрлер Кабинети мыйзам долбоорлоо боюнча жумуштардын планын жыл сайын иштеп чыгат жана бекитет. Мыйзам долбоорлоо иштеринин планы (мындан ары – План) аткаруу бийлигинин мыйзам долбоорлоо ишин системага салууга жана иретке келтирүүгө багытталган жана Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги (мындан ары – Юстиция министрлиги) тарабынан:

- ◆ жалпы мамлекеттик программалардын;
- ◆ Министрлер Кабинетинин иш-аракеттеринин программаларынын;
- ◆ Президенттин, Министрлер Кабинетинин Төрагасынын тапшырмаларынын, Жогорку Кеңештин сунуштамаларынын;
- ◆ министрликтердин жана ведомстволордун сунуштарынын;
- ◆ башка мамлекеттик органдардын, мамлекеттик жана башка уюмдардын, илимий мекемелердин, жарандардын жана алардын бирикмелеринин сунуштарынын;
- ◆ Кыргыз Республикасынын эл аралык милдеттенмелеринин негизинде иштелип чыгат.

План жыл сайын Министрлер Кабинетинин буйругу менен бекитилет жана бир жыл ичинде мыйзам долбоорлорун иштеп чыгуу жана аларды илгерилетүүнү камсыз кылуу боюнча аткаруу бийлигинин тиешелүү органдарынын милдеттерин карайт. Акыркы беш жылдагы пландарга жасалган талдоо көрсөткөндөй, Планга эл аралык макулдашууларды ратификациялоону, жылдык бюджеттерди (республикалык бюджетти, Социалдык фонддун, Милдеттүү медициналык камсыздандыруу фондунун бюджеттерин) бекитүүнү караган мыйзам долбоорлору, ошондой эле жогору турган актыларга же башка мыйзамдарга карама-каршылыктарды четтетүүгө багытталган мыйзам долбоорлору кошулат.

Ошол эле учурда мыйзам долбоорлоо иштеринин пландарында жарандардын жана алардын бирикмелеринин сунуштарынын негизинде иштеп чыгуу сунушталып жаткан мыйзам долбоорлору каралган эмес. Мындан тышкары, Өкмөттүн мыйзам долбоорлоо ишин пландаштырган жылдар аралыгында План бир да жолу толук өлчөмдө аткарылган эмес. Алсак, Юстиция министрлигинин расмий сайтында (www.minjust.gov.kg) жарыяланган маалыматка ылайык, 2019-жылы Пландын аткарылышы 61,5 пайызды, ал эми 2020-жылы 51,6 пайызды түзгөн. 2021-жылга мыйзам долбоорлоо ишинин Планы бекитиле элек. Бул сандар мамлекеттик органдардын мыйзам долбоорлоо ишин пландаштырууга карата формалдуу мамиле жасап жатканы жөнүндө кабар берет. Пландуу мыйзам долбоорлоо иштеринин формалдуулугу *Мыйзам долбоорлоо ишинин планынан* тышкары мыйзам долбоорлорун иштеп чыгуу жана илгерилетүү мүмкүнчүлүгү бар экендиги менен шартталган (ЧУА жөнүндө Мыйзамдын 18-беренесинин 3-бөлүгү). Бийликтин аткаруу органдары пландан тышкаркы ишинин алкагында концептуалдык, стратегиялык жана жаңы укуктук жөнгө салууну сунуш кылган мыйзам долбоорлорун иштеп чыгууда жана алга жылдырууда активдүүрөөк.

Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, Өкмөттүн (Министрлер Кабинетинин) пландуу мыйзам долбоорлоо иши формалдуу болуп, толук кандуу аткарылбаганы жөнүндө тыянак чыгарууга болот. Ошол эле учурда жарандардын жана жарандык коомдун өкүлдөрүнүн мыйзам долбоорлоо ишин пландаштыруу системасы жөнүндө маалыматынын төмөндүгү, сунуштарды берүүнүн эффективдүү механизмдеринин жоктугу, Пландын жыл сайын аткарылбай калышы, Пландын тышында мыйзам долбоорлорун иштеп чыгуу жана демилгелөө мүмкүнчүлүгү, Планга киргизүү боюнча жарандык коомдун өкүлдөрүнөн сунуштардын жоктугунун ыктымал себептер болуп саналат.

Белгилей кетсек, ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоонун Бирдиктүү порталы (koomtalkuu.gov.kg) жарандарга мыйзамдарга жана мыйзам алдындагы актыларга өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча сунуштарды киргизүүгө же жаңы редакциядагы ЧУА долбоорлорун иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берет («Жарандардын сунуштары» бөлүм-салым). Учурда Бирдиктүү портал сыноо режиминде иштеп жатат жана мыйзамдарды өзгөртүү боюнча жарандар киргизген сунуштар мамлекеттик

органдар тарабынан көмөкчү маалымат катары көзөмөлдөнүүдө. Мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча сунуштарды берүүнүн мындай механизми мыйзамдарды өзгөртүүнүн натыйжалуу аспабы болуп саналат. Ушуга байланыштуу мыйзам долбоорлоо иштеринин планын түзүүдө, Бирдиктүү порталга жайгаштырылган жарандардын сунуштарын эске алуу менен мамлекеттик органдардын милдеттерин белгилеген мыйзамдарга түзөтүүлөрдү киргизүүнү демилгелесе болот.

2.4. Жарандык коомдун өкүлдөрү Министрлер Кабинетинин мыйзам долбоорлоо ишин пландаштырууга кантип катыша алышат?

Планды түзүүнүн тартиби Өкмөттүн 2012-жылдын 24-октябрындагы №748 токтому менен бекитилген Өкмөттүн Мыйзам долбоорлоо иштеринин регламенти менен белгиленет. Эгерде жарандардын жана алардын бирикмелеринин сунуштары төмөнкүлөргө багытталган болсо, Пландын долбооруна киргизилет:

- ◆ адамдын негизги укуктары менен эркиндиктерин коргоого;
- ◆ кийинкиге калтырууга болбогон коомдук мамилелерди жөнгө салууга.

Пландын долбоорун түзүү боюнча сунуш Юстиция министрлигине жыл сайын, учурдагы жылдын 1-ноябрынан кечиктирилбестен берилет. Пландын долбооруна киргизүү үчүн сунушталган мыйзам долбоорлорун иштеп чыгуу боюнча сунушта төмөнкүлөр камтылышы керек:

- ◆ мыйзам долбоорунун аталышы;
- ◆ аны иштеп чыгуу зарылдыгынын негиздемеси жана концепциясы;
- ◆ мамлекеттик органдын – жооптуу аткаруучунун аталышы жана кошо аткаруучулардын тизмеси;
- ◆ мыйзам долбоорун иштеп чыгуу жана аны Жогорку Кенештин кароосуна жөнөтүүнүн мөөнөтү.

Белгилей кетүүчү нерсе, Мыйзам долбоорлоо иштеринин Регламентинде жарандык коомдун өкүлдөрүнүн сунуштарын Планга киргизүүдөн баш тартуу үчүн негиздер каралган эмес. Ошондой эле киргизилген сунуш боюнча мыйзам долбоорун иштеп чыгуу зарылчылыгы жөнүндө маселе талданган критерийлер жок. Пландын акыркы долбоору кызыкдар министрликтер жана ведомстволор менен макулдашылат жана 25-декабрдан кечиктирбестен Өкмөттүн кароосуна жана бекитүүсүнө жиберилет.

Жарандык коомдун сунуштарын эсепке алууга мүмкүн болгон учурда Планга иштеп чыгууну талап кылган тиешелүү мыйзам долбоору киргизилиши керек жана аны андан ары илгерилетүү үчүн жооптуу бийликтин аткаруу органы аныкталууга тийиш. Пландан пункттарды алып салуу же алардын аткарылышын кийинкиге калтыруу министрликтердин жана ведомстволордун сунуштарынын негизинде аларды алып салуу же кийинкиге калтыруу зарылдыгын толук негиздеп бергенден кийин гана жүзөгө ашырылат.

Мыйзам долбоорлорун иштеп чыгуу жана илгерилетүү боюнча бийликтин тийиштүү аткаруу органдарынын атынан Министрлер Кабинетинин милдеттери программалык жана стратегиялык документтерди ишке ашыруу боюнча ар кандай иш-чаралардын пландарында да каралгандыгын өзүнчө белгилей кетүү керек.

3.1. Келечектеги ЧУАнын концепциясы кайдан алынат?

ЧУА долбоорун иштеп чыгууга даярдык чечилүүгө сунушталган көйгөйдү же ЧУАны кабыл алуу менен жетишүү сунушталган коомго пайдалуу максатты алдын ала изилдөөгө жана талдоого негизделиши керек. Бул көйгөйдү чечүүнүн же коомго пайдалуу максатка жетүүнүн жолдору колдонуудагы мыйзамдарда мурда эле каралгандыгын да, ошондой эле мындай жөнгө салуунун болбогонун да көрсөтө ала турган колдонуудагы, анын ичинде чектеш укук ченемдерин талдоо ушул этапта маанилүү маселе болуп саналат. Эгерде ченемдик укуктук базага толук талдоо жасаганда бул көйгөйдү

жөнгө салууда же бул коомго пайдалуу максатка жетүүдөгү боштук, же укук колдонуу практикасында колдонуудагы укуктук ченемдерде көйгөйлөр бар экендиги аныкталса, ЧУА долбоорун иштеп чыгуу жөнүндө чечим кабыл алынат.

Иш жүзүндө ченем жаратуучу субъектер тарабынан ЧУА долбоорлорун демилгелөө жогору турган органдардын көрсөтмөлөрүнөн, программалык жана стратегиялык документтерден, ошондой эле бизнес-ассоциациялар жана жарандык коом көтөргөн маселелерден келип чыгат.

3.2. Келечектеги ЧУАнын концепциясын иштеп чыгууда эмнелерге көңүл буруш керек?

Конкреттүү ЧУА долбоорун иштеп чыгууну сунушталып жаткан жөнгө салуу жөнүндө жалпы түшүнүк берүүчү концепцияны даярдоодон башташ керек. Концепция ЧУА долбоорун иштеп чыгуунун максаттарын аныктоо үчүн кызмат кылат (мисалы, белгилүү бир көйгөйлөрдү чечүү; коомго пайдалуу максаттарга жетишүү, укуктук жөнгө салууну талап кылган мамилелерди укуктук жөнгө салуу; мыйзамдардагы орун алган боштуктарды жоюу, бир эле маселе боюнча көп сандагы ЧУАлардын болушу, ж.б.у.с.). Анда ЧУА долбоору кайсы принциптерге негизделгени, күтүлүп жаткан эффект, аны кабыл алуунун социалдык жана экономикалык максатка ылайыктуулугу баяндалат.

ЧУА долбоорунун концепциясында сөзсүз түрдө төмөнкү маселелер аныкталууга тийиш:

- ◆ укуктук жөнгө салуунун предмети, башкача айтканда, кабыл алынат деп болжолдонгон ЧУАнын аракетине кире турган коомдук мамилелер;
- ◆ пландаштырылган ЧУАнын негизги идеясы, аны кабыл алуунун себептери, максаттары, аны менен укуктук жөнгө салынуучу артыкчылыктар;
- ◆ түзүлүп жаткан ЧУАнын мазмунун, маанисин жана келечектеги аракетин аныктоочу принциптер;
- ◆ пландаштырылган ЧУА таасирин тийгизчү адамдардын жана уюмдардын чөйрөсү, алардын укуктук статусунун өзгөрүшү (буга чейин болгон укуктарды жана милдеттерди эске алуу менен), алардын кызыкчылыктары үчүн болжолдонуп жаткан укуктук жөнгө салуунун кесепеттери;
- ◆ бул чөйрөдөгү тиешелүү коомдук мамилелерди жана эл аралык мыйзам чыгаруу практикасын укуктук жөнгө салууга жасалган талдоо;

- ◆ келечектеги ЧУАны ишке ашыруунун социалдык-экономикалык, саясий жана башка кесепеттерин талдоо, анын финансылык-экономикалык жактан аткарылышын жана максатка ылайыктуулугун негиздөө;
- ◆ келечектеги ЧУАнын болжолдуу мазмуну, анын структурасы.

ЧУАнын долбоорун иштеп чыгаардын алдында анын автору ушул ЧУА менен аныкталган көйгөйдү пландаштырылган жөнгө салуу ишкердик иш-аракетке таасирин тийгизбей тургандыгына ынанууга тийиш, анткени мындай учурда жөнгө салуучу таасирине талдоо жүргүзүү зарыл.

Ишкердик иш-аракети маселелерин козгой турган ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуунун башка тартиби бар. Мындай учурда Өкмөттүн 2020-жылдын 30-сентябрындагы №504 токтому менен бекитилген Ишкердик субъекттердин ишине ченемдик укуктук актылардын жөнгө салуучу таасирин талдоо методикасында белгиленген эрежелерди так сактоо зарыл.

Эгерде иштелип жаткан жоболор укук ченемдеринин критерийлерине² жооп бербесе, мындай документ ЧУА катары таризделбейт жана анын мазмунуна жараша Президенттин тескемеси, Министрлер Кабинетинин тескемеси, Министрлер Кабинетинин Төрагасынын тескемеси, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органынын тескемеси же анын компетенциясына ылайык мамлекеттик органдын буйругу түрүндө таризделиши мүмкүн.

Келечектеги ЧУА долбоорунун концепциясы ченем жаратуу процессинин абдан маанилүү элементи болуп саналат, себеби ЧУА долбоорун иштеп чыгуу жана андан ары илгерилетүү зарылчылыгын түшүнүү толугу менен анын концепциясына негизделген. Келечектеги ЧУА идеясын талкуулоо этабында эле демилгечилерге жаңы ЧУА долбоорун иштеп чыгуу же иштеп чыгуудан баш тартуу жөнүндө чечим кабыл алууга жардам берүүгө болот. Бирок, жарандык коомдун келечектеги ЧУА долбоорунун концепциясына катышууга же аны менен таанышууга дайыма эле мүмкүнчүлүгү боло бербейт жана алар көп учурда ЧУА долбоору түрүндө акыркы продуктуну гана көрө калышат.

3.3. ЧУАнын туура түрү жана жөнгө салуу чөйрөсү кантип аныкталат?

Иштеп чыгууга сунушталган жоболорго жүргүзүлгөн баштапкы талдоонун жыйынтыктары боюнча, алардын укук ченемдеринин мүнөздөмөлөрүнө шайкештигин, ишкердик иш-аракетине таасиринин жоктугун эске алуу менен автор ЧУАнын долбоорун тариздөөгө киришет. Түздөн-түз ЧУА долбоорун жазууга өтүп, иштеп чыгуучу ЧУАнын кайсы түрүнүн деңгээлинде көрсөтүлгөн көйгөйдү чечүү же коюлган коомго пайдалуу максатка жетүү мүмкүн болгонун аныктоого тийиш. ЧУАнын түрүн туура аныктоо үчүн бул маселени чечүү кайсы органдын же кызмат адамынын компетенциясына кире турганын изилдөө зарыл.

Айталы, конституциялык мыйзамдар Конституцияда түздөн-түз көрсөтүлгөн маселелер боюнча гана кабыл алынат. Кодекстер көп сандыгы бир тектүү укук ченемдерин системалаштыруу зарыл болгон учурларда иштелип чыгат. Мыйзамдар ар кандай тармактардагы коомдук мамилелерди жөнгө салуу үчүн иштелип чыгып, кабыл алынат. Мисалы, саламаттыкты сактоо тармагындагы мыйзамдардын аткарылышы Саламаттыкты сактоо министрлигинин компетенциясына кирет. Улуттук банктын, Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиянын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдарынын (жергиликтүү кеңештердин) ченемдик укуктук актылары аталган органдарга

◆ Укук ченеми дегенде адамдардын аныкталбаган чөйрөсүнө жана көп ирет колдонууга эсептелген жалпыга милдеттүү жүрүм-турум эрежелерин түшүнүш керек.

тиешелүү болгон маселелер боюнча алардын атайын мыйзамдарына ылайык кабыл алынат («Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, банктар жана банк иши жөнүндө», «Кыргыз Республикасынын шайлоолорун жана референдумдарын өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө», «Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө»). Президенттин жарлыктары жана Жогорку Кеңештин токтомдору Конституция жана мыйзамдар менен алардын компетенциясына кирген маселелер боюнча кабыл алынарын да эстен чыгарбоо керек.

МЫЙЗАМ	МИНИСТРЛЕР КАБИНЕТИНИН ТОКТОМУ
Тийиштүү чөйрөдөгү эң маанилүү коомдук мамилелерди жөнгө салат	Жогорку юридикалык күчкө ээ болгон мыйзамдарды жана башка ЧУАларды аткаруу үчүн кабыл алынат (эгерде аны кабыл алуунун зарылдыгына түз шилтеме болсо)
	Конституцияда жана мыйзамдарда Жогорку Кеңештин жана Президенттин компетенциясына кирген, ошондой эле Конституция жана мыйзамдар менен соттордун, атайын статусу бар мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын компетенциясына кирген маселелерди кошпогондо, мамлекеттик башкаруунун бардык маселелери боюнча кабыл алынат.

ЧУАнын түрүн аныктап алгандан кийин иштеп чыгуучу ЧУА долбоорлорун иштеп чыгууга өтөт, мында төмөнкүлөр зарыл:

- ◆ чечүүгө сунушталып жаткан маселени так аныктоо;
- ◆ ЧУА долбоорунун максатын аныктоо;
- ◆ укук ченемин иш жүзүндө аткарууга мүмкүндүк берүүчү ишке ашыруу механизмдерин, анын ичинде каржылоого байланышкан механизмдерди караштыруу;
- ◆ зарыл болгон учурда, киргизилип жаткан жоболорду бузгандыгы үчүн субъекттердин жоопкерчилигин аныктоо;
- ◆ ченем жаратуу техникасын так сактоо.

ЧУА долбоорун иштеп чыгуу, эреже катары, пландаштырылган жөнгө салуунун алкагында ар тараптуу талдоо жүргүзүүдөн, келечектеги долбоор тиешелүү болгон мыйзамдардын конкреттүү чөйрөсүн белгилөөдөн, бул чөйрөдөгү мамилелерди жөнгө салууга жөндөмдүү ЧУАнын түрүн аныктоодон жана тикелей ЧУА долбоорунун текстин түзүүдөн турган бир нече даярдоо баскычтарынан өтүшү керек.



3.4. Жумушчу топту качан түзүш керек?

ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуу үчүн жумушчу (эксперттик) топтор түзүлүшү мүмкүн, алар кызыкдар мамлекеттик органдардын өкүлдөрүнүн, көз карандысыз эксперттердин, консультанттардын, адистердин, бизнестин жана жарандык коомдун өкүлдөрүнүн ичинен ченем жаратуунун субъекттери тарабынан түзүлүшү мүмкүн. Көбүнчө демилгечилер жумушчу топторду түзүүдөн качышат, себеби жумушчу топтун алкагында ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуу узак мөөнөттү талап кылып, талаш-тартыштар жана бир нече пикирлер пайда болушу ыктымал. Бирок, пикирлер көп түрдүү болуп, ар кандай чөйрөдөн билими барлар биргелешип даярдалган ЧУА долбоорунун сапаты кыйла жогору болот. Ошондуктан, өзгөчө маанилүү коомдук-укуктук маселелер боюнча бизнес өкүлдөрүнүн, жарандык коом уюмдарынын, илимий чөйрөнүн жана эксперттик коомчулуктун катышуусу менен биргелешкен жумушчу топторду түзүү варианты артыкчылыктуу болууга тийиш.

3.5. Жөнгө салуучу таасирге талдоо кантип жүргүзүлөт?

Ишкердик иш-аракетти жөнгө салууга багытталган ЧУА долбоорлору Өкмөттүн 2020-жылдын 30-сентябрындагы №504 токтому менен бекитилген Ишкердик субъекттердин ишине ченемдик укуктук актылардын жөнгө салуучу таасирин талдоо методикасына ылайык жөнгө салуучу таасирге талдоо жүргүзүүгө жатат. Бул талдоо аныкталган көйгөйдү ар тараптуу изилдөөгө жана аны чечүү максатында бардык кызыкдар тараптар үчүн эң ыңгайлуу вариантты табууга багытталган. Ошол эле маалда талдоонун жыйынтыгы боюнча ченемдик жөнгө салуу дайыма эле талапка ылайык чара боло бербейт. ЧУАны иштеп чыгуучу жөнгө салуучу таасирди талдоонун негизинде даярдалган негиздемесин бербесе, ЧУАнын долбоору четке кагылууга тийиш.

3.6. Финансылык эсептөөлөр кайсы учурда керек болот?

Мамлекеттик бюджеттен финансылык жана материалдык чыгымдарды талап кылган же мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгүнүн азайышына алып келген ЧУА долбоорлору финансылык-экономикалык эсептөөлөр менен кароого тапшырылат. Мындай эсептөөлөр ЧУА долбооруна маалымкат-негиздемеде көрсөтүлөт жана аларсыз ЧУА долбоору мындан ары илгерилей албайт.

3.7. Жаңы ЧУАны иштеп чыгуу колдонуудагы ЧУАга түзөтүүлөрдү киргизүүдөн эмнеси менен айырмаланат?

Кыргыз Республикасынын ЧУАлар системасы көптөгөн сандагы ЧУАларды камтыйт. Коомдук мамилелердин басымдуу бөлүгү ушул күнгө чейин тигил же бул ЧУА деңгээлинде жөнгө салынган. Ошондуктан, иштеп жаткан ЧУАны алмаштырбаган, таптакыр жаңы коомдук мамилелерди жөнгө салууну сунуш кылган жаңы ЧУА долбоорун иштеп чыгуу жөнүндө сунуштар сейрек кездешет. Көпчүлүк учурларда алар илимий-техникалык прогресстен, мамлекеттик органдардын жаңы түрлөрүн түзүүдөн же башкаруунун жаңы аспаптарын ишке киргизүүдөн келип чыгат.

Иштелип чыгып жаткан ЧУА долбоорлорунун басымдуу бөлүгү колдонулуп жаткан жөнгө салууну өзгөртүүгө багытталган. Практика, жарандык коомдун позициясы, саясий багыттын өзгөрүшү жана башка көптөгөн жагдайлар иштеп жаткан укук ченемдерин өзгөртүү жолу менен өркүндөтүүгө түрткү берет.

3.8. ЧУА долбоорун иштеп чыгуунун жүрүшүнө кантип жана качан таасир этүүгө болот?

Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарында коомдук талкуулоо жана андан ары илгерилетүү башталганга чейин ЧУА долбоорун иштеп чыгуу процессине жарандардын катышуусунун кандайдыр бир конкреттүү жолдору каралган эмес, бирок ошол эле учурда тыюу салган жолдор да жок. Бүгүнкү күндө жарандарда төмөнкү жолдор аркылуу мыйзамдарды өзгөртүү демилгесин сунуштоо мүмкүнчүлүгү бар:

- ◆ элдик демилге аркылуу мыйзам долбоорун демилгелөө;
- ◆ шайлоочулар менен иштөөнүн алкагында Жогорку Кеңештин депутаттарына кайрылуулар;
- ◆ Кыргыз Республикасынын ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоонун Бирдиктүү порталында (www.koomtalkuu.gov.kg) «Жарандардын сунуштары» бөлүмүндө демилгени жарыялоо;
- ◆ профилдик мамлекеттик органдарга кайрылууларды (сунуштарды) жөнөтүү аркылуу;
- ◆ мамлекеттик органдар менен тегерек столдорду, жумушчу жолугушууларды жана топторду уюштуруу же аларга катышуу аркылуу;
- ◆ мамлекеттик органдардын коомдук кеңештерине катышуу аркылуу («Мамлекеттик органдардын коомдук кеңештери жөнүндө» Мыйзам);
- ◆ ЧУА ченемдерине сот тартибинде даттануу аркылуу (ЧУАны конституциялык эмес же жараксыз деп таануу үчүн).

Бирок жогоруда саналган демилгелердин көбү мамлекеттик органдар үчүн сунуштама мүнөзгө ээ жана ошондой эле жарандардын сунуштары эске алынаарына же элдик мыйзам чыгаруу демилгесинин алкагында мыйзам долбоорун кабыл алууга кепилдик бербейт.

ЧУАнын бардык долбоорлору ченем жаратуу техникасынын талаптарына шайкеш келүүгө тийиш, бул техника ЧУА долбоорлорун түзүүнүн, колдонуудагы ЧУАларга өзгөртүүлөрдү киргизүүнүн, башка ЧУАларга шилтемелерди колдонуунун жана алардын аракетин токтотуунун бирдиктүү эрежелерин белгилейт. Мыйзам долбоорлору жана мыйзам алдындагы актылардын долбоорлору үчүн тариздөө техникасына коюлган талаптар белгиленген, алар төмөнкүлөр менен жөнгө салынат:

- ◆ ЧУА жөнүндө Мыйзамда (3-глава);
- ◆ Жогорку Кеңештин 2015-жылдын 26-июнундагы №5389-V токтому менен бекитилген Мыйзам чыгаруу техникасы боюнча нускамада;
- ◆ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылдын 31-майындагы №313 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын мыйзам алдындагы актыларынын долбоорлорун иштеп чыгуу боюнча нускамада.

Жогоруда саналган ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуунун, техникалык тариздөөнүн деталдуу эрежелерин белгилеп, мыйзам долбоорлорун жана мыйзам алдындагы актылардын долбоорлорун иштеп чыгуучулар үчүн практикалык колдонмо болуп саналат. Ченем жаратуу техникасынын бардык эрежелери жогорудагы документтерде мурда эле баяндалгандыктан, ченем жаратуу техникасынын негизги өзгөчөлүктөрүн гана белгилей кетүү зарыл.

4.1. ЧУА кандай структуралык элементтерден турат?



ЧУА долбоорунун аталышы

Долбоорду жөнгө салуу предметин чагылдырат.



Преамбула

ЧУАнын өз алдынча, милдеттүү болбогон (мыйзамдар үчүн) бөлүгү, ал ЧУАны кабыл алуунун (жарыялоонун) себептери, шарттары жана максаттары жөнүндө маалыматтарды камтыйт. Преамбула мыйзам алдындагы ЧУАларда милдеттүү тартипте колдонулат, себеби преамбулада мыйзам алдындагы ЧУАны кабыл алуу үчүн ченем жаратуучу субъектин укуктук негиздери көрсөтүлөт.



Эскертүүлөр

Укук ченемдерин түшүндүрүү же тактоо үчүн колдонулат.



Структуралык элементтери

ЧУА долбоорунун структуралык элементтери болуп бөлүктөр, бөлүмдөр, бөлүмчөлөр, главалар, параграфтар, беренелер, беренелердин бөлүктөрү, пункттар, пунктчалар жана абзацтар саналат.

Конституция, конституциялык мыйзамдар, кодекстер, мыйзамдар беренелерден; мыйзам алдындагы ЧУА болсо пункттардан турат.



Тиркемелер

Алар негизинен мыйзам алдындагы актыларда колдонулат – таблицалар, графикалар, схемалар, жоболор, нускамалар ж.б.



Корутунду жоболор

Алар күчүнө кирүү тартибин, мамлекеттик органдарга жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына тапшырмаларды, башка өткөөл жоболорду, жаңы редакцияда кабыл алынгандыгына байланыштуу күчүн жоготту деп таанылууга тийиш болгон ЧУАлардын тизмегин камтыйт.

4.2. Мыйзам долбоорлору менен мыйзам алдындагы актылардын долбоорлорун тариздөөнүн ортосунда кандай айырмачылыктар бар?

Жалпысынан мыйзам долбоорлорун жана мыйзам алдындагы актылардын долбоорлорун тариздөөгө коюлган талаптар бирдей. Бирок, кээ бир айырмачылыктар бар, алар төмөнкү таблицада көрсөтүлгөн.

ТАЛАПТАР	МЫЙЗАМ ДОЛБООРУ	МЫЙЗАМ АЛДЫНДАГЫ АКТЫНЫН ДОЛБООРУ
Шрифти	«Times New Roman», 12	«Times New Roman», 14
Чегинүүлөр	–	Барактын четтеринин өлчөмү: сол жагы – 3 см; оң, жогорку жана төмөнкү жагы – 2 см
	–	Ар бир структуралык элементи документтин сол талаачасынын өлчөмүнөн 12,5 мм чегинүү менен басылат
Структуралык элементтер (иерархия боюнча) <i>* бул элементтердин айрымдары тариздөөнүн</i>	Преамбула (милдеттүү болбогон элемент)	Преамбула (милдеттүү элемент)

ТАЛАПТАР	МЫЙЗАМ ДОЛБООРУ	МЫЙЗАМ АЛДЫНДАГЫ АКТЫНЫН ДОЛБООРУ
<i>түрдүү эрежелерине ээ</i>	Мыйзам долбоорунун бөлүгү	Колдонулбайт
	Бөлүм (главалар болгондо гана)	Колдонулбайт
	Бөлүмчө	Колдонулбайт
	Глава	Глава
	Параграф	Параграф
	Берене	Колдонулбайт
	Берененин бөлүгү	Колдонулбайт
	Пункт	Пункт
	Пунктча	Пунктча
	Абзац	Абзац
Өзгөртүүлөрдү киргизүү	Өзгөртүлүп жаткан Мыйзамдын түрү жана аталышы көрсөтүлөт	Өзгөртүлүп жаткан мыйзам алдындагы актынын түрү, аталышы, кол коюлган күнү жана каттоо номери көрсөтүлөт
Номерлөө	Беттин номери, эреже катары, жогору жагынын ортосуна жайгаштырылат жана биринчи бетке коюлбайт.	Беттердин номерлери төмөнкү четинин оң жагына араб цифрасы менен коюлушу керек.

ЧУАга өзгөртүүлөр киргизилгенде жана ЧУАнын түзүмдүк элементтери күчүн жоготту деп табылганда анын бөлүктөрүнүн, бөлүмдөрүнүн, главаларынын, беренелеринин (пункттарынын) номерлерин өзгөртүүгө жол берилбейт. Эгерде ЧУАнын аягына толуктоолор киргизилсе, анда бөлүктөрдүн, бөлүмдөрдүн, главалардын, беренелердин, пункттардын колдонуудагы номерлерин улантуу зарыл. Эгерде ЧУА жаңы структуралык элементтер менен толукталса, анда жаңы структуралык элементтер негизги сандык же тамгалык белгинин үстүнө коюлган цифралар менен кошумча көрсөтүлөт (мисалы, 12¹-берене).

4.3. ЧУАга өзгөртүүлөрдү киргизүү деген эмнени билдирет?

ЧУАга өзгөртүүлөрдү киргизүү деп төмөнкүлөрдү эсептесе болот:

- ◆ сөздөрдү, сандарды алмаштыруу;
- ◆ сөздөрдү, сандарды, сүйлөмдөрдү алып салуу;
- ◆ структуралык элементтерди күчүн жоготту деп таануу;
- ◆ структуралык элементтердин жаңы редакциясы;

- ◆ структуралык элементтерди жаңы сөздөр, сандар же сүйлөмдөр менен толуктоо;
- ◆ ЧУАны жаңы структуралык элементтер менен толуктоо.

Күчүн жоготту деп табылууга – ЧУА, анын структуралык элементтери жатат; алып салынууга сөздөр, цифралар жана сүйлөмдөр жатат. Структуралык элементтерди күчүн жоготту деп табууда алардан кийинки структуралык элементтерди кайрадан саноо жүргүзүлбөйт. Күчүн жоготкон структуралык элемент ошол структуралык элементке кийин өзгөртүүлөрдү киргизүүдө эсепке алынат.

ЧУА долбоорун даярдоонун дагы бир маанилүү элементи болуп ЧУАнын мамлекеттик жана расмий тилдердеги тексттерин бири-бирине шайкеш келтирүү зарылчылыгы саналат (тексттердин аутенттүүлүгү). Айталы, колдонуудагы ЧУАга түзөтүүлөрдү киргизүү жөнүндө ЧУА долбоорлорун бир тилден экинчи тилге техникалык түрдө которуп салуу иштеп чыгуучулар көп кетирген ката болуп саналат. Мамлекеттик жана расмий тилдердин стилистикалык жана грамматикалык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен ЧУА долбоорун бир тилде эле экинчи тилде баяндалган түрүндө чагылдыруу дайыма эле мүмкүн боло бербейт.

Мисалы, долбоор расмий тилде даярдалса жана колдонуудагы укук ченемдериндеги айрым сөздөрдү алмаштырууну караштырса, мамлекеттик тилдеги текст долбоорго киргизилип жаткан идеяны сактап калуу үчүн өзгөртүлгөн укук ченемдерин жаңы редакцияда баяндоону талап кылышы мүмкүн. Себеби, мамлекеттик тилдин өзгөчөлүгүнөн улам ал текстте өзгөртүлүп жаткан расмий тилдеги сөз такыр эле болбой калышы мүмкүн. Мындай учурда иштеп чыгуучу өзгөртүлүп жаткан жаңы редакциядагы укук ченемин мамлекеттик тилдеги долбоордо да, расмий тилдеги долбоордо да баяндоого милдеттүү. Бул болсо эки тилдеги тексттердин аутенттүү болуусун камсыздайт.

ЧУАга киргизилген өзгөртүүлөр, эгерде колдонуудагы редакцияга киргизилген өзгөртүүлөрдүн саны ЧУАнын текстинин жарымынан көбүн түзсө, же болбосо айрым өзгөртүүлөрдү киргизүү баяндап берүү же кабыл алуу үчүн техникалык жактан кыйынчылыкты туудурса, ЧУАнын жаңы редакциясы түрүндө таризделет.

4.4. ЧУА кайсы тилде кабыл алынат?

ЧУА мамлекеттик жана расмий тилдерде кабыл алынат. Тиешелүү администрациялык-аймактык бирдиктин аймагында мамлекеттик тилди билген адамдардын көпчүлүгү жашаган шарттарда жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органынын (жергиликтүү кеңештердин) тиешелүү чечими болгондо жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органынын ченемдик укуктук актысын мамлекеттик тилде гана кабыл алууга жол берилет.

4.5. ЧУА кантип күчүнө кирет?

ЧУАны күчүнө киргизүүнүн тартиби корутунду жоболор түрүндө берилет. ЧУАларды расмий жарыялоо алардын күчүнө киришинин милдеттүү шарты болуп саналат.

Эгерде мыйзамдын өзүндө же аны колдонууга киргизүүнүн тартиби жөнүндөгү мыйзамда башкача каралбаса, мыйзам расмий жарыяланган күндөн тартып он күн өткөндөн кийин күчүнө кирет. Башка ЧУАлар, эгерде ЧУАнын өзүндө башкача каралбаса, расмий жарыяланган күндөн тартып он беш күн өткөндөн кийин күчүнө кирет. Ишкердикти жөнгө салуучу ЧУАлар расмий жарыяланган учурдан тартып кеминде он беш күндөн кийин күчүнө кирет.

ЧУА долбооруна коштоочу документтер болуп төмөнкүлөр саналат (ЧУА жөнүндө Мыйзамдын 24-беренеси):

- ◆ коштомо кат;
- ◆ маалымкат-негиздеме;
- ◆ салыштырма таблица (ЧУАга өзгөртүүлөр жана (же) толуктоолор киргизилсе же ал жаңы редакцияда берилсе);
- ◆ ЧУА долбоору макулдашылганы жөнүндө маалыматты камтыган документтер – зарыл болсо;
- ◆ жүргүзүлгөн экспертизалардын натыйжасында даярдалган эксперттик корутундулар – зарыл болсо.

Жарандар ЧУА долбооруна кийин адекваттуу баа бере алышы үчүн бул документтердин маанисин түшүнгөнү маанилүү. Чечимдерди кабыл алуу процессине жарандык катышуу көз карашынан алганда маалымкат-негиздеме жана эксперттик корутундулар эң пайдалуу документтер болуп саналат. Бирок, экспертизалардын адистештирилген түрлөрүнүн жыйынтыгы боюнча корутундулар көп учурда кеңири коомчулукка көрсөтүлбөйт, мындан улам жарандар барган сайын ЧУА долбооруна көз карандысыз экспертиза жүргүзүүнүн алкагында жаңы демилгелерге өз баасын берүүгө аргасыз болушат.

5.1. Сапаттуу жана толук маалыматты камтыган маалымкат-негиздемени кантип түзүш керек?

Маалымкат-негиздеме ЧУА долбоорунун маңызын кеңири түшүндүргөн негизги документ болуп саналат. Маалымкат-негиздеме анык жана так болуп, актыны кабыл алуу аркылуу жетишиле турган акыркы жыйынтыкты көрсөтүүгө тийиш. Алалы, ЧУА долбооруна маалымкат-негиздеме төмөнкү маалыматтарды камтышы керек:

- ◆ ЧУАны кабыл алуунун натыйжасында жетишүү же чечүү болжолдонгон максаттар жана маселелер;
- ◆ ЧУА долбоорун иштеп чыгуу учурунда колдонуудагы ченемдик укуктук базанын талданышы, коомдук мамилелердин ушул чөйрөсүндө колдонулган мыйзамдардын мониторинги жана аларга баа берүү жөнүндө маалыматтар;
- ◆ кабыл алынуучу ЧУАны колдонуудан улам келип чыгуучу социалдык, экономикалык, укуктук, укук коргоочулук, гендердик, экологиялык, коррупциялык натыйжалардын божомолу;
- ◆ коомдук талкуулоо жүргүзүлүшү керек болгон учурларда анын натыйжалары жөнүндө маалымат;
- ◆ ЧУА долбоорунун мыйзамдарга ылайык келүүсүнүн талданышы;
- ◆ аны каржылоо булактарынын болушу.

Ошону менен бирге, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылдын 31-майындагы №313 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын мыйзам алдындагы актыларынын долбоорлорун иштеп чыгуу боюнча нускамада мыйзам алдындагы актынын долбооруна маалымкат-негиздемени тариздөөгө өзгөчө талаптар регламенттештирилген.

5.2. Салыштырма таблица кантип түзүлөт?

Салыштырма таблица колдонуудагы ЧУАга түзөтүүлөр киргизилген учурда даярдалат. Салыштырма таблица «Колдонуудагы редакция» жана «Сунушталган редакция» деп аталган эки мамычадан турат, баш тамга менен башталып, карартылган шрифт менен жазылып, ар бир мамычанын ортосунда жайгаштырылат. Бул документ сунушталып жаткан өзгөртүүлөрдү так чагылдырууга мүмкүндүк берет.

5.3. Эксперттик корутундулар кантип жазылат?

Бүгүнкү күндө адистештирилген экспертизанын 5 түрү бар: укуктук, укук коргоо, гендердик, коррупцияга каршы жана экологиялык. Экологиялык экспертиза ЧУА долбоорунда анын айлана-чөйрөгө ыктымалдуу таасири аныкталган учурларда гана жүргүзүлөт. Экспертизанын калган башка түрлөрү ЧУАнын бардык долбоорлоруна жүргүзүлөт. Министрлер Кабинети тарабынан ал экспертизаларды Юстиция министрлиги, Жогорку Кеңеш тарабынан Жогорку Кеңештин Аппаратынын адистештирилген бөлүмдөрү жүргүзөт.

Кабыл алынып жаткан ЧУАлардын сапатын жана натыйжалуулугун жогорулатуу экспертизанын негизги максаты болуп саналат. Экспертиза долбоордун сапатына, негиздүүлүгүнө жана заманбаптыгына, долбоордо ченем жаратуу техникасынын сакталышына баа берүүнү, долбоордун Конституцияга, мыйзамдарга жана өлкөнүн эл аралык милдеттенмелерине ылайык келишине баа берүүнү, долбоорду ЧУА катары кабыл алуунун натыйжасында келип чыгуучу ыктымал көрүнүштөргө жана коомдук мамилелердин өнүгүү варианттарына, социалдык, экономикалык, укуктук кесепеттерине баа берүүнү, терең теориялык жана практикалык билимди талап кылган көйгөйлөрдүн актуалдуулугуна баа берүүнү камтыйт.

Эксперттик корутундулар Жогорку Кеңеште жана Министрлер Кабинетинде экспертизанын адистештирилген түрлөрүн жүргүзүү маселелерин жөнгө салуучу ЧУАнын талаптарына ылайык даярдалат. Алалы, укуктук экспертиза ЧУА долбоорунун мыйзамдарга ченем жаратуу техникасына шайкештигине, укук коргоо боюнча экспертиза – адам укуктарын коргоо стандарттарынын сакталышына, гендердик экспертиза – укуктардын, милдеттердин, жоопкерчиликтердин, мүмкүнчүлүктөрдүн тең укуктуулугуна, бирдей өнөктөш мамилелерге жана жыйынтыктарга шайкеш келүүсүнө баа берет; ал эми антикоррупциялык экспертиза – коррупциялык тобокелдиктерди жараткан жоболорду аныктоо максатында жүргүзүлөт.

Көз карандысыз экспертизалар да бар, аларды жүргүзүлүп жаткан экспертиза чөйрөсүндө билими бар каалаган адамдар өткөрүүгө укуктуу.

5.4. Талапка туура эмес даярдалган коштоочу документтер кандай тобокелчиликтерге кептейт?

Буга чейин белгиленгендей, ЧУА долбооруна маалымкат-негиздеме эң маанилүү коштоочу документтердин бири болуп саналат. Сапатсыз түзүлгөн маалымкат-негиздеме иштеп чыгуучу үчүн тобокелчиликти алып келет, себеби аны илгерилетүүнүн жүрүшүндө коомчулуктун жана ченем жаратуу процессинин башка субъектилеринин арасында пайда болгон бардык суроолорго жооптор дал ушул маалымкат-негиздемеде камтылышы керек.

Эгерде маалымкат-негиздеме сунушталып жаткан жөнгө салууну толук негиздеп бере албаса, ЧУА долбоору коомдук талкуулоо, экспертиза жана Жогорку Кеңеште угуу сыяктуу жол-жоболордон өтпөй калышы ыктымал. Ошентип, жарандар маалымкат-негиздемеге өзгөчө көңүл буруп, аны талаптагыдай тариздөө үчүн ЧУА долбоорунун демилгечиси менен өз ара аракеттенүүсү зарыл.

Мындан тышкары, экспертизанын адистештирилген түрлөрүн жүргүзүү тартиби жөнүндө толук нускамаларга карабастан, бул аспап дагы эле жетиштүү натыйжалуу боло албай жатат. Алалы, мыйзамдарда эксперттик органдардын корутундуларынын жыйынтыктарын эсепке алуу милдетин белгилеген талаптар жок, бул болсо аларды толук көлөмдө эске алууга жол бербей жатат. Жарандык коом мындай экспертизалардын сапатынан күмөн санаганы турган иш, себеби кабыл алынган ЧУАларда көптөгөн көйгөйлөр жана ички карама-каршылыктар бар.

Көз карандысыз эксперттер даярдаган альтернативалык эксперттик корутундулар көп популярдуу эмес. Ошентип, корутундулардын басымдуу бөлүгүн мамлекеттик бийлик органдары даярдайт, бирок жарандык коомдун кызыкчылыктары дайыма эле эске алына бербейт. Ошол эле учурда көз карандысыз эксперттик корутундулар да бир жактуу болушу мүмкүн, себеби мындай экспертизаларды жүргүзүүгө буйрутма бергендердин көбү иштеп чыгуучулардын өздөрү болуп чыгат жана алар жүргүзүлгөн экспертизанын жыйынтыгы боюнча оң корутунду алуу максатында көз карандысыз эксперттерди жалдашат.

6-ГЛАВА

ЧУА долбоорлору боюнча коомдук талкуулоо өткөрүүнүн тартиби

Кыргыз Республикасынын Конституциясы мамлекетти жарандардын мамлекеттик жана жергиликтүү маанидеги чечимдерди кабыл алууга катышуусун камсыз кылууга милдеттендирет (Конституциянын 37-беренеси). Жогорудагы конституциялык кепилдик ЧУА жөнүндө Мыйзамдын 22-беренесинде чагылдырылган, ага ылайык *жарандардын жана юридикалык жактардын кызыкчылыктарын түздөн-түз козгогон*, ошондой эле ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу ЧУА долбоорлору *ченем жаратуучу органдын расмий сайтына жайгаштыруу аркылуу коомдук талкууга коюлат*.

Ошентип, жарандык коомдун, бизнес-ассоциациялардын, жергиликтүү жамааттын өкүлдөрү Кыргыз Республикасында кабыл алынып жаткан ЧУАларга таасирин тийгизе алышат. Муну алар ЧУА долбоорлоруна сунуштарды, эскертүүлөрдү, сунуштамаларды, пикирлерди киргизүү аркылуу коомдук талкуулоо механизми аркылуу жасай алышат.

6.1. Коомдук талкуулоо кайсы аянтчаларда жүргүзүлөт?

Ченем жаратуучу субъект	ЧУА долбоорлорунун түрлөрү	Коомдук талкуулоонун булагы
Президент	Президент демилгелеген мыйзам долбоорлору, Президенттин жарлыктарынын долбоорлору	www.prezident.kg
Жогорку Кеңеш	Жогорку Кеңештин депутаттары жана мыйзам чыгаруу демилгесинин башка субъекттери демилгелеген мыйзам долбоорлору, Жогорку Кеңештин токтомдорунун долбоорлору	www.kenesh.kg
Министрлер Кабинети	Министрлер Кабинетинин Төрагасы демилгелеген мыйзам долбоорлору, Министрлер Кабинетинин токтомдорунун долбоорлору	www.gov.kg
Улуттук банк	Улуттук банктын токтомдорунун долбоорлору	www.nbkr.kg
Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссия	Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясынын токтомдорунун долбоорлору	www.shailoo.gov.kg
Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдары (жергиликтүү кеңештер)	Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдарынын токтомдорунун долбоорлору	www.gorkenesh.kg , www.oshkenesh.kg , жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдарынын башка сайттары, жалпыга маалымдоо каражаттары (сайт жок болгон учурда), баары көрө ала турган жерлер (такталар, стенддер)

6.2. Коомдук талкуулоо системасы кантип түзүлөт?

Ченем жаратуучу орган ЧУА долбоорун коомдук талкуулоону төмөнкү жолдор менен камсыз кылат:

- ◆ ченемдик укуктук актынын текстине жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу;
- ◆ коомдук талкууга катышуучулардан түшкөн сунуштарды кабыл алуу, карап чыгуу жана жалпылоо;
- ◆ келип түшкөн сунуштар тууралуу аларды ЧУА долбооруна киргизүүнүн же киргизбөөнүн себептерин негиздөө менен, коомдук талкуулоонун жыйынтыктары боюнча жыйынтык маалыматты даярдоо.

Ченем жаратуу иш-аракетинин субъекти талкуунун предметине тиешелүү маалыматтарды жарыялоого милдеттүү, анын ичинде:

- ◆ ЧУА долбоорунун текстин;
- ◆ маалымкат-негиздемени;
- ◆ долбоорду иштеп чыгууга катышкан, ошондой эле актынын долбоору алдын ала макулдашылган адамдардын жана уюмдардын тизмегин;
- ◆ финансылык-экономикалык эсептөөлөрдү, жүргүзүлгөн экспертизалардын корутундуларын;
- ◆ статистикалык маалыматтарды;
- ◆ долбоор жөнгө салуучу коомдук мамилелердин чөйрөсүндө мыйзамдардын мониторинги жана аларга баа берүү жөнүндө маалыматты;
- ◆ даярдалган ченемдик укуктук актыны колдонуунун мүмкүн болуучу социалдык, экономикалык, укуктук жана башка натыйжаларынын божомолун;
- ◆ ЧУА долбоорун даярдаган субъектинин байланыш маалыматтарын (дарегин, анын ичинде электрондук, факсимилдик кабарларды кабыл алуучу телефон номерлерин), ошондой эле сунуштарды жана сын-пикирлерди кабыл алууга жооптуу аткаруучунун фамилиясын, атын жана байланышуучу маалыматтарын;
- ◆ мамлекеттик же мыйзам менен корголуучу башка жашыруун сырларды камтыган маалыматтарды кошпогондо, ЧУА долбоорунун жоболорун негиздөө үчүн зарыл болгон башка маалыматтарды.

6.3. Канча мөөнөттүн ичинде коомдук талкуулоого коюлган долбоор боюнча сунуштарды берүүгө болот?

ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоонун мөөнөтү, ал жеткис күчтүн жагдайларынын шарттарында жарандардын жана юридикалык жактардын укуктарын жөнгө салууга багытталган ЧУА долбоорлорун кошпогондо, бир айдан кем эмес болот. Коомдук талкуулоонун мөөнөтүн эсептөө ЧУА долбоору жарыялангандан кийинки күндөн тартып башталат. Коомдук талкуулоонун мөөнөтү ченем жаратуучу иштин субъекти тарабынан өз алдынча аныкталат жана эреже катары, бир айды түзөт. Бул мөөнөттү ченем жаратуу ишинин субъекти көбөйтүшү мүмкүн. Ошол эле учурда ЧУА жөнүндө Мыйзамда коомдук талкуулоонун мөөнөтүнүн узактыгын бир айдан ашык деп аныктаган критерийлер белгиленген эмес.

Коомдук талкуулоонун бир айдан ашык мөөнөткө белгилөө жөнүндө чечим кабыл алууда төмөнкүлөрдү эске алуу керек:

- ◆ ЧУА долбоорунун көлөмдүүлүгү;
- ◆ долбоор аркылуу сунушталган концептуалдык өзгөртүүлөр жана жаңы киргизилген талаптар;
- ◆ өзгөчөлүү, техникалык терминологияны колдонуудан улам долбоордун текстин кабыл алуунун татаалдыгы;
- ◆ долбоордун таасирине кабылган тараптардын кеңири чөйрөсүнүн пикирин эске алуу зарылчылыгы.

Долбоор ал жеткис күчтүн жагдайларынын шарттарында жарандардын жана юридикалык жактардын укуктарын жөнгө салууга багытталган учурларда коомдук талкуулоонун мөөнөтү **бир айдан аз болушу** мүмкүн. Мыйзамдарда ал жеткис күчтүн жагдайларынын маселелерин жөнгө салуунун алкагында долбоорлорду коомдук талкуулоонун минималдуу мөөнөттөрү көрсөтүлгөн эмес. Мындан улам ушундай учурларда ченем жаратуучу иштин субъекти (долбоорду иштеп чыгуучу орган) талкуулоонун мөөнөтүн өз каалоосу боюнча, мисалы, эки же үч күн деп аныктай алат. Белгилей кетчү нерсе, ченем жаратуу ишинин субъекттери ЧУА долбоорлорун талкуулоо мөөнөтүн кыскартып (бир айдан аз) жайгаштырганда сунуштарды кайсы убакытка чейин берсе болоорун көрсөтүшпөйт. Ушуга байланыштуу ал жеткис күчтүн жагдайлары шарттарында укуктарды жөнгө салууга багытталган ЧУА долбоорлорун талкуулоо өтө формалдуу түрдө өтөт.

Белгилей кетсек, ЧУА жөнүндө Мыйзамда «ал жеткис күчтүн жагдайлары» термининин аныктамасы берилген эмес. Бул термин Салык кодексинин 29-беренесинде ачыкталган, ага ылайык ал жеткис күч деп жер титирөө, суу ташкыны сыяктуу табигый кырсыктардын же алдын ала билүүгө же четтетүүгө мүмкүн болбогон, же болбосо алдын ала билүүгө мүмкүн болгон, бирок четтетүүгө болбой турган бөлөк кырдаалдардын натыйжасында чукул жана четтетилбөөчү жагдайлардын келип чыгышы саналат. Көрсөтүлгөн жагдайлар жалпыга белгилүү фактылардын, жалпыга маалымдоо каражаттарында жарыяланган материалдардын негизинде жана далилдөөнүн атайын каражаттарына муктаж эмес башка ыкмалардын негизинде аныкталат.

6.4. Коомдук талкууга коюлган ЧУА долбоорлоруна сунуштарды кандай тартипте жана кайсы субъектке жибереш керек?

Ченем жаратуучу субъекттердин сайттарында сунуштарды жана пикирлерди онлайн-режиминде жайгаштырууга мүмкүнчүлүк жок. Ушуга байланыштуу коомдук талкуунун алкагында ЧУА долбоорлоруна сунуштар, эскертүүлөр, пикирлер, сунуштамалар жазуу жүзүндө долбоорду иштеп чыккан жана демилгелеген субъектке жөнөтүлөт. Субъект менен байланышуу жолдору талкууланып жаткан долбоор менен бир убакта жайгаштырылат.

Жарандык коомдун өкүлдөрү жана талкуунун башка катышуучулары киргизген сунуштарды долбоорду демилгелеген жана анын коомдук талкуулоосун камсыздаган субъект карап, иштеп чыгышы керек. ЧУА жөнүндө Мыйзамдын 22-беренесине ылайык, ченем жаратуучу орган келип түшкөн сунуштар тууралуу аларды ЧУА долбооруна киргизүүнүн же киргизбөөнүн себептерин негиздөө менен, коомдук талкуулоонун жыйынтыктары боюнча корутунду маалыматты даярдайт. Корутунду маалымат ЧУА долбооруна маалымкат-негиздемеде чагылдырылат.

Бирок, аталган Мыйзамда ченем жаратуучу органдын жарандык коомдун өкүлдөрүнө жана талкуунун башка катышуучуларына киргизилген сунуштарды кабыл алуу/кабыл албоо жөнүндө маалымдоого милдеттендирген ченем каралган эмес. Ошондой эле коомдук талкуунун жыйынтыгы боюнча толук иштелип чыккан маалымкат-негиздеме ачык булактарда жарыяланбай келет. Башкача айтканда, коомдук талкуулоонун азыркы системасы жарандык коом менен «кайтарым байланышты» камсыздай албай жатат.

Ушундай жагдайларды эске алуу менен, коомдук талкуулоо аяктагандан кийин жарандык ко-

омдун өкүлдөрү «Жарандардын кайрылууларын кароонун тартиби жөнүндө» Мыйзамдын алкагында ченем жаратуучу субъектке (долбоорду иштеп чыгуучу органга) кайрылып, жарандык коомдун өкүлдөрүнүн ЧУА долбооруна киргизилген сунуштарын кароонун жыйынтыктары тууралуу маалымат берүүнү өтүнө алышат. Долбоорду иштеп чыккан орган мындай кайрылууга 14 жумушчу күндөн кечиктирбестен жооп берүүгө милдеттүү.

6.5. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдарынын ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоодо кандай өзгөчөлүктөр эске алынышы керек?

Бүгүнкү күндө жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдарынын саны төрт жүздөн ашуун жергиликтүү кеңешти түзөт. Расмий сайтты түзүүгө жана ишин жүргүзүүгө ар бир эле жергиликтүү кеңештин техникалык жана финансылык ресурстары боло бербейт. Ушуну эске алуу менен жергиликтүү кеңештер коомдук талкуулоону жалпыга маалымдоо каражаттарында же баарына жеткиликтүү болгон атайын жерлерде (маалымат такталарында, стенддерде) өткөрүүгө укуктуу.

«Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» Мыйзам жергиликтүү маанидеги ЧУАларды талкуулоодо жана кабыл алууда жергиликтүү жамааттар үчүн айрым бир кепилдиктерди берет. Алалы, жергиликтүү жамааттардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызыкчылыктарын түздөн-түз козгогон маселелер боюнча ЧУАларды даярдоодо жана кабыл алууда ченем жаратуучу органдар (кызмат адамдары) жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ассоциациялары (союздары) менен консультацияларды жана талкууларды жүргүзүшөт.

Жергиликтүү жамааттын жергиликтүү өз алдынча башкарууну ишке ашырууга тикелей катышуусу төмөнкүдөй формаларда жүзөгө ашырылат:



жергиликтүү жамааттын мүчөлөрүнүн жыйындарында (чогулуштарында), курултайларында коомдук жана мамлекеттик турмуштун маселелерин жана жергиликтүү маанидеги маселелерди талкуулоо



ченем жаратуу демилгесин көтөрүү жана/же жергиликтүү маанидеги өзгөчө маанилүү маселелер боюнча түз добуш берүүгө катышуу

Жамааттын мүчөлөрү менен талкуулоону талап кылган жергиликтүү маанидеги орчундуу маселелер боюнча чечимдерди кабыл алуу үчүн жергиликтүү жамааттар курултайларды, жыйындарды (чогулуштарды) жана эркин билдирүүнүн башка түрлөрүн өткөрө алышат.

6.6. «ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоонун Бирдиктүү порталы» платформасы деген эмне³?

ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоонун Бирдиктүү порталы (мындан ары – Бирдиктүү портал) коштоочу документтердин толук пакети (маалымкат-негиздеме, салыштырма таблица, жөнгө салуучу таасирди талдоо) менен коомдук талкуулоо үчүн ЧУА долбоорлору жайгаштырылган аянтча болуп саналат. Портал Өкмөттүн 2018-жылдын 16-октябрындагы №360-б буйругу менен бекитилген 2018-2020-жылдарда Кыргыз Республикасында Ачык Өкмөттү куруу боюнча улуттук иш-аракеттер планын ишке ашыруунун алкагында түзүлгөн.

Жарандык коом менен «кайтарым байланышты» түзүү Бирдиктүү порталдын негизги артыкчылыгы болуп саналат. Ар бир жаранда ЧУА долбоорлорунун тексттери менен таанышууга, аларга өз пикирлерин, сунуштарын, эскертүүлөрүн, сунуштамаларын жана суроолорун жарыялоого мүмкүнчүлүгү бар, булардын баары жалпыга жеткиликтүү болот. Ченем жаратуучу субъект (долбоорду иштеп чыккан орган) келип түшкөн пикирлерге жети жумушчу күндүн ичинде жооп берүүгө милдеттүү, анын жообу да жалпыга жеткиликтүү болот. Жооп берилбеген учурда долбоорду иштеп чыккан орган дисциплинардык жоопкерчиликке тартылышы мүмкүн. Ошентип, Бирдиктүү портал ар бир адамга талкууланып жаткан долбоор боюнча жарандык позициясын билдирүүгө жана үнүн жеткирүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Бирдиктүү портал:

- ◆ бир нече сайттагы ченем жаратуу демилгелерине байкоо жүргүзүүнүн ыңгайсыздыгына жана татаалдыгына даттанган жарандардын көйгөйүн чечет;
- ◆ кеңири издөө системасына ээ жана жарандарга долбоорлор боюнча сунуштарды жана пикирлерди калтырууга мүмкүндүк берет, аларга ЧУА долбоорлорунун демилгечилери жүйөлүү жооп кайтарууга тийиш;
- ◆ Бирдиктүү порталдагы бардык талкуулар, анын ичинде иштеп чыгуучулардын жооптору ачык болот;
- ◆ Бирдиктүү порталда мыйзамдар чөйрөсү же ачкыч сөз боюнча ченемдик укуктук актылардын жаңы долбоорлору жөнүндө кабарламаны автоматтык түрдө алып турууга жазылса болот;
- ◆ Бирдиктүү портал ченемдик актынын долбоорун коомдук талкуулоо этабы аяктагандан кийин да аны кабыл алууга чейинки андан аркы жүрүшүнө көз салууга, ошондой эле аны бардык коштоочу документтер менен кабыл алынган тарыхын чексиз мөөнөткө сактоого мүмкүндүк берет.

6.7. Бирдиктүү порталда ЧУА долбоорлоруна пикирлерди, сунуштарды, сын-пикирлерди кантип жана кандай формада жайгаштырса болот?

Долбоордун бардык тексттери, анын ичинде Бирдиктүү порталда жайгаштырылган коштоочу документтер жалпыга жеткиликтүү жана алар менен таанышуу үчүн каттоону талап кылбайт.

ЧУА долбоору менен таанышуунун жыйынтыгы боюнча жарандар Бирдиктүү порталда ЧУА долбооруна ачык жайгаштырылган пикирлерди (сунуштарды, эскертүүлөрдү, сунуштамаларды, суроолорду) даярдоого укуктуу. Пикир калтыруу үчүн каттоодон өтүш керек, анын жол-жобосу жеңил. Каттоо электрондук почта дарегин колдонуу менен, же социалдык тармактардагы баракча аркылуу Бирдиктүү порталда жүргүзүлөт. Порталда пикирлерге документтерди тиркөө мүмкүнчүлүгү каралган, анда жарандардын каалоосу боюнча долбоордун талдоосу, жарандардын кайрылуусу, статистикалык маалыматтар ж.б. чагылдырылышы мүмкүн.

Мындан тышкары, Бирдиктүү порталга конкреттүү ЧУА боюнча гана эмес, жалпысынан Кыргыз Республикасынын мыйзамдары боюнча да сунуштарды калтырууга болот. Тактап айтканда, сунуш жаңы ЧУА долбоорун иштеп чыгуу же колдонуудагы ЧУАга өзгөртүүлөрдү киргизүү зарылчылыгына тиешелүү болушу мүмкүн. Мындай сунуштар «Жарандардын сунуштары» деп аталган атайын кошумча баракта жайгаштырылат, алар дагы жалпы үчүн ачык. Долбоорду иштеп чыккан орган сунуштарга көз салып турат жана макулдашылган учурда тиешелүү ЧУА долбоорун демилгелей алат.

6.8. Берилген пикирлерге (сын-пикирлерге, сунуштарга, сунуштамаларга, суроолорго) жооп бербеген ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуучуларга таасир этүүнүн кандай аспаптары бар?

Пикир жайгаштырылгандан кийин долбоорду иштеп чыгуучу орган жети жумушчу күндүн ичинде келип түшкөн пикирди кабыл алуу/кабыл албоо жөнүндө онлайн режиминде жооп берүүгө тийиш. Эгерде долбоорду иштеп чыгуучу орган колдонуучунун пикири менен макул болсо, жооптуу адис «Эске алынды» деген жоопту жарыялайт. Колдонуучунун пикири менен макул болбогон же толук эмес макул болгон учурда жооптуу адис тиешелүүлүгүнө жараша «Эске алынган жок» же «Жарым-жартылай эске алынды» деген жоопту жарыялайт жана иштеп чыгуучу органдын чечиминин жүйөлүү позициясын жайгаштырат. Эгерде иштеп чыгуучу орган келип түшкөн пикирлерге макул болсо, анда ал түшкөн пикирлердин маңызына (мүнөзүнө) жараша ЧУА долбоорун толугу менен иштеп чыгат же аны андан ары алга илгерилетүүдөн баш тартат.

Белгилей кетсек, киргизилген пикирди кабыл алуудан баш тарткан учурда, ага ылайык «жүйөлүү позиция» кантип түзүлө турганын көрсөткөн так критерийлер жок. Мындай критерийлердин жоктугу иштеп чыгуучу органдарга келип түшкөн пикирлерди эске албагандыгы жөнүндө формалдуу жана декларативдик жоопторду даярдоого жана берүүгө мүмкүнчүлүк түзөт. Ушуга байланыштуу пикирлерди кабыл алуудан баш тартуу жөнүндө «жүйөлүү позиция» алынган учурда, жүйөлүү баш тартуу позициясында камтылышы мүмкүн болгон төмөндөгү сунуштарга көңүл бурууну сунуштайбыз:

- ◆ баш тартуу жөнүндө жүйөлүү позиция мамлекеттик орган тарабынан өзүнүн компетенциясынын чегинде иштелип чыккан, ал жөнүндө тиешелүү Жободо бекитилген саясатка негизделүүгө тийиш;
- ◆ позициянын жүйөлөрү статистикалык маалыматтар, укук колдонуу практикасынын жыйынтыктары менен бекемделиши мүмкүн;
- ◆ маселени колдонуунун эл аралык тажрыйбасы жөнүндө маалымат;
бул маселе боюнча жарандардын жана юридикалык жактардын кайрылууларынын саны;
- ◆ Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына киргизилген пикирлердин карама-каршылыгы жөнүндө маалыматтар;
- ◆ пикирди эске алуу ыктымалдуу коррупциялык тобокелдиктерге алып келиши же башка адамдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын козгошу мүмкүн.

Эгерде жаран долбоорду иштеп чыккан органдын жүйөлүү баш тартуусуна макул болбосо, мыйзамдар жарандардын кайра кайрылуусуна чектөө койбойт. Ошол эле учурда, кайра кайрылууда, иштеп чыгуучунун органынын баш тартуусунда терс жоопту негиздеп берген, «жүйөлүү позиция» камтылбагандыгын көрсөтүү керек. Кайта кайрылууда иштеп чыгуучу органга конкреттүү критерийлер боюнча позицияны көрсөтүүнү тапшырууга жол берилет.

Иштеп чыгуучу орган жайгаштырылган ЧУА долбоору боюнча маалыматтардын өз убагында жана талаптагыдай жаңыланбагандыгы үчүн, жайгаштырылган ЧУА долбоорлоруна келип түшкөн пикирлерге жоопторду бербегени же жооп кайтаруу мөөнөтүн бузганы үчүн жоопкерчилик тартат. Ошону менен бирге, Өкмөттүн 2020-жылдын 17-августундагы №277-б буйругу менен бекитилген Бирдиктүү порталды эксплуатациялоо тартибинде конкреттүү субъект (иштеп чыгуучу органдын жетекчиси, аткаруучусу), жоопторду бербегени же алынган сын-пикирлер үчүн белгиленген мөөнөттү бузуу менен жооп бергени үчүн, же жооп кайтаруу мөөнөтүн бузганы үчүн жоопкерчиликтин түрү жана чарасы көрсөтүлгөн эмес. Ушуга байланыштуу долбоорду иштеп чыгуучу органдардын жетекчилерине да, ошондой эле ЧУА долбоорун илгерилетүүгө жооптуу тикелей аткаруучуларга да тартиптик жаза чараларын колдонууга жол берилет.

Бирдиктүү порталды эксплуатациялоо тартибинин 24-пунктуна ылайык, Башкы администратор (Юстиция министрлиги) квартал сайын Бирдиктүү порталдын ишинин натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзөт. Алар төмөнкүлөрдү камтыйт:

- ◆ Бирдиктүү порталда автоматтык түрдө эсептелген жооптордун статистикасына ылайык колдонуучулардын пикирлерине карата иштеп чыгуучулардын жоопторунун болушун көзөмөлдөө;
- ◆ иштеп чыгуучу органдар тарабынан жашырылган пикирлердин Тартиптин 14-пунктуна ылайык максатка ылайыктуулугун кварталдык негизде көзөмөлдөө;
- ◆ Бирдиктүү портал системаларынын туура жана өз убагында иштешин көзөмөлдөө.

Мониторингдин жыйынтыгы Бирдиктүү порталда жарыяланып, Президенттин Администрациясына жөнөтүлөт. Мониторингдин алкагында Башкы администратор (Юстиция министрлиги) Президенттин Администрациясына келип түшкөн пикирлерге жооп бербеген же мындай жоопторду мөөнөтүнөн кечиктирип берген иштеп чыгуучу органдар жөнүндө маалымдайт. Бул маалыматтын негизинде Президент, Министрлер Кабинетинин Төрагасы аткаруу

бийлик органдарынын (долбоорду иштеп чыгуучу органдардын) жетекчилерине дисциплинардык чара көрүү механизмдерин колдонууга укуктуу.

Ошентип, жарандык коомдун өкүлдөрү Бирдиктүү порталга жайгаштырылган ЧУА долбоорлоруна берилген пикирлерине жооп албаган учурда, иштеп чыгуучу органдарга жоопкерчилик чараларын колдонуу жөнүндө маселени козгоо менен Башкы администраторго (Юстиция министрлигине) же Президенттин Администрациясына кайрыла алышат. Мындай кайрылуу «Жарандардын кайрылууларын кароонун тартиби жөнүндө» Мыйзамдын алкагында берилсе болот жана 14 жумушчу күндүн ичинде каралууга тийиш.

Мындан тышкары, Бирдиктүү порталга ЧУА долбоорлору коштоочу документтердин толук эмес тизмеси менен жайгаштырылса (ЧУА долбоорлоруна тиркемелер, маалымкат-негиздеме, салыштырма таблица, финансылык эсептөөлөр болбосо), анда коомдук талкуулоо жол-жобосу ЧУА жөнүндө Мыйзамды бузуу менен жүзөгө ашырылат. Бул жагдайлар аткаруу бийлигинин органдарынын мыйзамдарды так жана бирдей аткарышын көзөмөлдөөнүн алкагында прокуратура органдары, ал эми ЧУАны жараксыз деп табуу алкагында сот органдары карай турган предметке айлана алат⁴.

6.9. Кандай ченем жаратуучу субъекттер Бирдиктүү порталга коомдук талкуулоо үчүн ЧУА долбоорлорун жайгаштырат?

Бирдиктүү портал Өкмөттүн 2020-жылдын 17-августундагы №277-б буйругунун негизинде сыноо режиминде ишке киргизилген жана аткаруу бийлигинин органдары (Министрлер Кабинети) иштеп чыккан ЧУА долбоорлорун жайгаштыруу үчүн милдеттүү болуп саналат. Башка ченем жаратуучу субъекттерге демилгеленген долбоорлорду Бирдиктүү порталга жайгаштыруу сунушталат. Бирдиктүү порталды эксплуатациялоо тартиби жогорудагы буйрук менен белгиленет.

Бирдиктүү портал ЧУА жөнүндө Мыйзамга өзгөртүүлөр киргизилгенден кийин бардык ченем жаратуучу субъекттер үчүн милдеттүү аянтча болуп калат. Маалымат катары айта кетсек, Бирдиктүү порталдын коомдук талкуулоонун булагы катары бардык ченем жаратуучу субъекттер үчүн милдеттүүлүгүн караган мыйзам долбоорун Жогорку Кеңештин кароосуна Министрлер Кабинетинин Төрагасы киргизген.

7-ГЛАВА

Мыйзам долбоорлорун илгерилетүүнүн тартиби

Жогорку Кеңештин депутаттары тарабынан демилгеленген мыйзам долбоорлору «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө» Мыйзамга ылайык илгерилетет. Министрлер Кабинети тарабынан демилгеленген мыйзам долбоорлору ушул колдонмонун 8-главасында сүрөттөлгөн тартипте илгерилетет. Президент, Жогорку сот, Элдик Курултай жана Башкы прокурор тарабынан демилгеленген мыйзам долбоорлорун илгерилетүүнүн жол-жобосу бул колдонмо түзүлүп жаткан учурда иштеп чыгуу баскычында болчу, буга байланыштуу колдонуудагы мыйзамдарда мындай ченемдердин кабыл алынышын көзөмөлдөө сунушталат.

7.1. Мыйзам долбоорлорун каттоо

Мыйзам долбоору келип түшкөндөн кийин төмөнкү этаптардан өтүү менен Жогорку Кеңештин Аппаратында катталат:

- ◆ юридикалык кызмат Төрагага киргизүү үчүн 2 күндүк мөөнөттө Регламенттин 45- жана 47-беренелеринин талаптарына ылайыктуулугу жөнүндө маалымкат даярдайт.
- ◆ мыйзам долбоору юридикалык кызматтын маалымкаты менен Төраганын алдындагы улуттук коопсуздук боюнча эксперттик топко жөнөтүлөт, ал 3 күндүн ичинде мыйзам долбоорунун улуттук коопсуздуктун негиздерине ылайыктуулугу жөнүндө корутунду даярдайт. Эгерде эксперттик топ терс корутунду берсе, мыйзам долбоору демилгечисине кайтарылып берилет.
- ◆ Төрага 2 жумушчу күндөн кечиктирбестен Төраганын алдындагы улуттук коопсуздук боюнча эксперттик топтун корутундусунун жана юридикалык кызматтын маалымкатынын негизинде, мыйзам долбоорун алып баруу маселелерине ылайык жооптуу комитетти аныктоо менен тиешелүү комитеттерге жөнөтүү жөнүндө резолюция коет.
- ◆ Төраганын резолюциясына ылайык Аппараттын тиешелүү түзүмдүк бөлүмү бир күндүн ичинде мыйзам долбоорун жана коштоочу документтерди фракцияларга, комитеттерге, депутаттарга, атайын экспертизаларды жүзөгө ашыруучу эксперттик кызматка (мындан ары – эксперттик кызмат) жиберет, ошондой эле мыйзам долбоорун Жогорку Кеңештин сайтына жайгаштырат.

Андан ары Аппараттын эксперттик кызматы мыйзам долбоору боюнча укуктук, укук коргоочулук, гендердик, экологиялык, коррупцияга каршы жана лингвистикалык экспертизалардын натыйжалары менен милдеттүү тартипте корутундуларды берет.

7.2. Мыйзам долбоорун биринчи окууга даярдоо

Жооптуу комитет Регламентте каралган учурларды кошпогондо, мыйзам долбоору алынган күндөн тартып 30 күндөн кечиктирбестен аны алдын ала кароону жүзөгө ашырат. Фракциялар, комитеттер, депутаттар, Министрлер Кабинети, жарандык коомдун өкүлдөрү мыйзам долбоору боюнча сын-пикирлерди жана сунуштарды жазуу жүзүндө, ал Жогорку Кеңештин расмий сайтында жайгаштырылган күндөн тартып 2 жуманын ичинде жооптуу комитетке жиберүүгө укуктуу. Мыйзам долбоорун алдын ала кароонун натыйжалары боюнча жооптуу комитет Аппараттын тиешелүү түзүмдүк бөлүмдөрүнө кагаз жана электрондук түрдө төмөнкүлөрдү жиберет:

- ◆ комитеттин корутундусун;
- ◆ болсо – корутундуга карата салыштырма таблицаны;
- ◆ мыйзам долбоору боюнча Жогорку Кеңештин токтомунун долбоорун.

Бул жол-жоболор сакталгандан кийин мыйзам долбоору парламентте биринчи окууда каралат.

7.3. Мыйзам долбоорун экинчи окууга даярдоо

Мыйзам долбоорун биринчи окууда кабыл алуу жөнүндө Жогорку Кеңештин токтомунда мыйзам долбооруна түзөтүүлөрдү киргизүүнүн мөөнөтү 10 жумушчу күндөн ашпоого тийиш деп көрсөтүлгөн. Мыйзам чыгаруу демилгесинин субъекттери бир эле убакта жооптуу комитетке жана эксперттик кызматка мыйзам долбооруна жазуу жүзүндөгү сунуштарды жана түзөтүүлөрдү алардын негиздемеси менен Аппараттын тиешелүү түзүмдүк бөлүмү аркылуу жиберешет. Эксперттик кызмат жооптуу комитетке келип түшкөн түзөтүүлөргө корутундуну биринчи окууда кабыл алуу жөнүндө токтомдо көрсөтүлгөн мөөнөт аяктагандан кийин 5 жумушчу күндөн кечиктирбестен берет.

Жооптуу комитет төмөнкүлөрдү кароону жүзөгө ашырат:

- ◆ сунуштарды жана түзөтүүлөрдү, демилгечилерден экинчи окууга карата келип түшкөн түзөтүүлөрдү;
- ◆ эксперттик кызматтын корутундусун;
- ◆ башка тармактык комитеттердин корутундуларын.

Мыйзам долбооруна карата түзөтүүлөрдү кароо, биринчи окууда кабыл алуу жөнүндө токтомдо көрсөтүлгөн мөөнөт аяктагандан кийин 20 жумушчу күндөн кечиктирбестен жүргүзүлөт. Жооптуу комитет келип түшкөн түзөтүүлөрдү карайт жана аларды кабыл алуу же четке кагуу жөнүндө чечим кабыл алат. Кабыл алынган түзөтүүлөр экинчи окууга даярдалышы керек болгон мыйзам долбооруна киргизилет.

Бул жол-жоболор сакталгандан кийин мыйзам долбоору парламентте экинчи окууда каралат.

7.4. Мыйзам долбоорун үчүнчү окууга даярдоо

Жооптуу комитет мыйзам долбоорун үчүнчү окууга даярдоонун жүрүшүндө Аппараттын тиешелүү бөлүмдөрү менен бирдикте, Жогорку Кеңештин жыйналышынын стенограммасынын негизинде, экинчи окууда кабыл алынган түзөтүүлөрдү эске алуу менен мыйзам долбоорунун мамлекеттик жана расмий тилдердеги биротоло акыркы текстин даярдайт.

Мыйзам долбоорунун текстин даярдоодо, алардын мазмунун өзгөртпөстөн беренелеринин жана анын структуралык элементтеринин өз ара туура байланышын белгилөө үчүн так эместиктерди четтетүүгө жана оңдоолорду киргизүүгө жол берилет.

7.5. Мыйзам долбоору төртүнчү окууда каралган учурлар жана анын тартиби

Конституцияга, конституциялык мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзамдардын долбоорлорун, мамлекеттик чек араны өзгөртүү жөнүндө мыйзамдарды кароодо Жогорку Кеңеш төртүнчү окуу өткөрүү жөнүндө чечим кабыл алууга укуктуу.

Жооптуу комитет Аппараттын тиешелүү түзүмдүк бөлүмдөрү менен бирдикте, Жогорку Кеңештин жыйналышынын стенограммасынын негизинде үчүнчү окуу боюнча мыйзам долбоорунун мамлекеттик жана расмий тилдердеги биротоло акыркы текстин даярдайт.

7.6. Жогорку Кеңеш тарабынан мыйзамдардын долбоорлорунун каралышы

Жогорку Кеңеш мыйзамдарды алар жооптуу комитеттерде каралгандан кийин кабыл алат. Мыйзамдардын долбоорлору үч окуу жол-жобосу боюнча каралат жана кабыл алынат. Конституцияга, конституциялык мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзамдардын долбоорлору жана мамлекеттик чек араны өзгөртүү тууралуу мыйзамдар Жогорку Кеңеш тарабынан кеминде үч окууда кабыл алынат. Ушул мыйзам долбоорлору боюнча депутаттардын жалпы санынын көпчүлүгүнүн чечими менен төртүнчү окуу дайындалышы мүмкүн.

Мамлекеттик бюджеттин каражаттарынын эсебинен жабылуучу чыгымдарды көбөйтүүнү караган мыйзамдардын долбоорлору Жогорку Кеңеш тарабынан Министрлер Кабинети каржылоо булагын аныктагандан кийин кабыл алынат.

Жогорку Кеңеш ар бир окууда мыйзам долбоорун кароонун натыйжалары боюнча добуш берүү өткөрөт. Жогорку Кеңештин Регламентинде каралган учурларды кошпогондо, мыйзам долбоору боюнча ар бир окуунун ортосундагы убакыттын аралыгы 10 жумушчу күндөн кем болушу жана 30 жумушчу күндөн ашык болушу мүмкүн эмес.

Бардык фракциялардын жооптуу жана тармактык комитеттеринин оң корутундулары болгондо, Жогорку Кеңеш мыйзам долбоорун бир эле мезгилде экинчи жана үчүнчү окууда жана/же үч окууда кабыл алууга төмөнкү учурларда укуктуу:

- ◆ мыйзамдын ченемдерин Конституцияга ылайык келтирүүдө;
- ◆ колдонуудагы мыйзамды жаңы кабыл алынган мыйзамдын ченемдерине ылайык келтирүүдө;
- ◆ мыйзамдын бир беренелерин ошол эле мыйзамдын башка беренелерине ылайык келтирүүдө;
- ◆ мыйзамдын текстинин грамматикалык каталарын оңдоодо;
- ◆ мамлекеттик жана расмий тилдердеги мыйзамдын тексттеринин ортосундагы дал келбестиктерди жоюуда;
- ◆ кредиттик макулдашууларды кошпогондо, эл аралык келишимдерди ратификациядоо жөнүндө мыйзам долбоорун кароодо;
- ◆ Жогорку соттун Конституциялык палатасынын чечиминен келип чыгуучу конституциялык мыйзамдын жана мыйзамдын долбоорлорун кароодо;
- ◆ өзгөчө абал, өзгөчө кырдаал киргизилишине жана/же ал жеткис күчтүн жагдайларына байланыштуу социалдык-экономикалык кырдаалды турукташтыруу, укук тартиби жана коопсуздук маселелери боюнча мыйзам долбоорун кароодо. Ошол эле маалда бул учурда бардык фракциялардын, жооптуу жана профилдик комитеттердин оң корутундусунун болушу талап кылынбайт.

7.7. Мыйзам долбоорунун биринчи окууда каралышы

Мыйзам долбоорун биринчи окууда кароодо анын концепциясы, максаттары жана милдеттери, түзүлүшү, актуалдуулугу, максатка ылайыктуулугу, ошондой эле Конституциянын жоболоруна шайкештиги талкууланат. Жогорку Кеңеш мыйзам долбоорунун бардык беренелерин ырааттуу талкуулоо (беренелер боюнча талкуулоо) жөнүндө чечим кабыл алууга укуктуу. Биринчи окуунун жүрүшүндө мыйзам долбоорунун текстине түзөтүүлөрдү киргизүүгө жол берилбейт.

Мыйзам долбоорун биринчи окууда кароонун натыйжалары боюнча Жогорку Кеңеш төмөнкү чечимдердин бирин кабыл алат:



жооптуу комитетке аны экинчи окууга даярдоону тапшыруу менен, мыйзам долбоорун негиз катары кабыл алуу



мыйзам долбоорун четке кагуу

Мыйзам долбоору биринчи окууда кабыл алынгандан кийин аны Жогорку Кеңеш тарабынан кароонун кийинки баскычтарынын жоопкерчилигин жооптуу комитет тартат.

7.8. Мыйзам долбоорунун экинчи окууда каралышы

Экинчи окууда биринчи окуунун жүрүшүндөгү талкуунун убагында түзөтүүлөрдүн демилгечилеринен жооптуу комитетке келип түшкөн жазуу жүзүндөгү сунуштар боюнча мыйзам долбоорунун беренелери каралат. Мыйзам долбоорунун экинчи окуусу келип түшкөн түзөтүүлөрдү кароонун жыйынтыктары тууралуу жооптуу комитеттин төрагасынын баяндамасынан башталат. Төрагалык кылуучу жооптуу комитет тарабынан сунушталган түзөтүүлөр боюнча фракциялардын, депутаттардын, Министрлер Кабинетинин өкүлүнүн жана жыйналышка чакырылган адамдардын каршы пикирлеринин бар-жогун сурап билет. Жооптуу комитеттин сунуштарына каршы пикирлер болбогон учурда, төрагалык кылуучу мыйзам долбооруна жооптуу комитет тарабынан сунушталган түзөтүүлөрдү жалпы жонунан кабыл алуу жөнүндө маселени добушка коёт.

Жооптуу комитет тарабынан сунушталган кайсы бир түзөтүүлөргө каршы пикирлер болгон учурда, төрагалык кылуучу адегенде каршы пикирлер болбогон түзөтүүлөрдү добушка коёт, андан кийин каршы пикирлер болгон ар бир түзөтүү боюнча жарыш сөз ачат. Тиешелүү түзөтүү боюнча жарыш сөздөр токтотулгандан кийин төрагалык кылуучу адегенде жооптуу комитеттин сунуштамасын добушка коёт. Жооптуу комитеттин сунуштамасы кабыл алынган учурда, демилгечинин талкууланып жаткан беренеге карата түзөтүүлөрүнүн тексти боюнча добуш берүү жүргүзүлбөйт. Эгерде жооптуу комитеттин сунуштамасы кабыл алынбаса, демилгечилердин түзөтүүлөрү түзөтүүлөр таблицасында көрсөтүлгөн тартипте добушка коюлат. Кайсы бир түзөтүү кабыл алынган учурда, калган түзөтүүлөр боюнча добуш берүү жүргүзүлбөйт. Жооптуу комитеттин да, түзөтүүлөр демилгечинин да түзөтүүлөрү четке кагылган учурда, мыйзам долбоорунун биринчи окууда кабыл алынган редакциясы сакталат.

Аны экинчи окууда талкуулоонун жүрүшүндө мыйзам долбооруна карата жаңы сунуштар келип түшкөн учурда, аларды иликтөө жана экинчи окуу тартибине даярдоо үчүн мыйзам долбоору жооптуу комитетке кайтарылып берилет. Мындай учурда Жогорку Кеңеш тарабынан мыйзам долбоорун кароо экинчи окуунун жол-жобосу боюнча кайталанат.

Мыйзам долбооруна карата бардык түзөтүүлөрдү кароонун жыйынтыгы боюнча төрагалык кылуучу мыйзам долбоорун экинчи окууда кабыл алуу же четке кагуу жөнүндө маселени добушка коёт.

7.9. Мыйзам долбоорунун үчүнчү окууда каралышы

Мыйзам долбоорун үчүнчү окууда кароодо анын текстинин мазмунуна өзгөртүүлөрдү киргизүүгө жол берилбейт. Үчүнчү окууда мыйзам долбоорун жалпысынан же болбосо анын айрым түзүмдүк

бирдиктерин талкуулоого кайрылып келүүгө жол берилбейт. Мыйзам долбоору боюнча жыйынтыктоочу добуш берүүнүн алдында жооптуу комитет тарабынан, Аппараттын тиешелүү бөлүмдөрүнүн катышуусу менен мүмкүн болгон ички карама-каршылыктарды четтетүү жана беренелердин өз ара туура байланышын белгилөө үчүн мыйзам долбоорунун текстин редакциялык оңдоолор жүргүзүлөт.

Жогорку Кеңеш мыйзам долбоорунун биротоло акыркы текстин үчүнчү окууда кабыл алуу же болбосо аны четке кагуу жөнүндө жыйынтыктоочу добуш берүү өткөрөт.

7.10. Экинчи окуу жол-жобосуна кайрылып келүү

Жогорку Кеңеш өзгөчө учурларда мыйзам долбоорун үчүнчү окууда кароону кийинкиге калтыруу жөнүндө чечим кабыл алууга жана мыйзам долбоорунун мазмунуна таасир этүүчү грамматикалык, редакциялык жана техникалык мүнөздөгү каталыктарды тапканда экинчи окуу жол-жобосуна кайрылып келүүгө укуктуу.

Түзөтүүлөрдү киргизүүнүн демилгечиси жооптуу комитетке негизделген экинчи окуу жол-жобосуна кайрылып келүү сунушу менен кайрылууга укуктуу. Жооптуу комитет экинчи окууга кайрылып келүү жөнүндө сунушту жактыруу же четке кагуу тууралуу чечим кабыл алат жана маселени Жогорку Кеңештин кароосуна киргизет.

Талкууланган жана катышкандардын санынын көпчүлүгүнүн, бирок депутаттардын 50дөн кем эмесинин добушу менен кабыл алынган экинчи окуу жол-жобосуна кайрылып келүү жөнүндө токтомдун долбоору ушул мыйзам долбоору боюнча мурун кабыл алынган токтомду жокко чыгарат. Мыйзам долбоору жооптуу комитетке жеткире иштеп чыгууга жиберилет, ал 7 күндүн ичинде Жогорку Кеңештин жыйналышына киргизилет жана экинчи окуунун белгиленген жол-жобосу боюнча каралат. Жооптуу комитеттин экинчи окууга карата мурун кабыл алган корутундусу жокко чыгарылууга жатпайт жана кошумча корутунду менен бирдикте каралат.

7.11. Мыйзам долбоорунун төртүнчү окууда каралышы

Төртүнчү окуунун жүрүшүндө мыйзам долбоорунун үчүнчү окуусунун жүрүшүндө редакциялык-техникалык түзөтүүлөр киргизилген бөлүктөрү гана талкууланышы мүмкүн. Төртүнчү окууда мыйзам долбооруна түзөтүүлөрдү киргизүүгө жана аны жалпысынан же болбосо анын айрым түзүмдүк бирдиктерин талкуулоого кайрылып келүүгө жол берилбейт. Төртүнчү окуунун жүрүшүндө жалпы мыйзам долбоору үчүн жыйынтыктоочу добуш берүү өткөрүлөт. Төртүнчү окууда кабыл алынбаган мыйзам долбоору четке кагылган болуп эсептелет.

7.12. Мыйзамдын биротоло акыркы текстин даярдоо

Мыйзам долбоору үч (төрт) окууда каралгандан жана кабыл алынгандан кийин Жогорку Кеңеш тарабынан мыйзам кабыл алынган болуп саналат. Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынган мыйзамдын тексти оңдолууга жатпайт. Аны үчүнчү (төртүнчү) окууда кабыл алгандан кийин мыйзам долбоорун кароого кайрылып келүүгө жол берилбейт. Кабыл алынган мыйзамдын мамлекеттик жана расмий тилдердеги биротоло акыркы тексти 14 календардык күндүн ичинде кол коюу жана жарыялоо үчүн Президентке жиберилет.

7.13. Президенттин каршы пикири

Жооптуу комитет Президенттин каршы пикирлерин, фракциялардын сунуштарын, эксперттик кызматтын корутундусун иликтегенден кийин 10 жумушчу күндөн ашык эмес мөөнөттө төмөнкү чечимдердин бирин чыгарат:

- ◆ Президенттин каршы пикирлерине макулдук берилсин;
- ◆ Президенттин каршы пикирлерине макулдук берилбесин жана мыйзам мурун кабыл алынган редакциясында жактырылсын (ветону жеңип өтүү);
- ◆ мыйзамдын макулдашылган вариантын иштеп чыгуу үчүн макулдашуу тобу түзүлсүн.

Жогорку Кеңеш Президенттин каршы пикирлерине макул болуу жөнүндө чечим кабыл алган учурда Аппараттын тиешелүү бөлүмдөрү менен бирдикте жооптуу комитетке Президенттин каршы пикирлерин эске алуу менен мыйзамдын текстин жеткире иштеп чыгууну жана Президентке кол коюуга жөнөтүүнү тапшырат. Эгерде Жогорку Кеңеш мыйзамды толугу менен кабыл алуунун максатка ылайыксыздыгы жөнүндө Президенттин каршы пикирине макулдук берсе, анда мыйзам четке кагылды деп эсептелинет.

Эгерде Жогорку Кеңеш мыйзамды мурун кабыл алынган редакциясында Жогорку Кеңештин конституциялык курамынан депутаттардын үчтөн экисинин кем эмес добушу менен кайрадан жактырса, мыйзам Президентке кол коюуга жиберилет. Мурун кабыл алынган редакциясында жактырылган мыйзам келип түшкөн күндөн тартып 14 күндүн ичинде ага Президент тарабынан кол коюлушу керек.

7.14. Макулдашуу тобу

Президенттин каршы пикирлерин эске алуу менен мыйзам долбоорун даярдоо үчүн макулдашуу тобун түзүү жөнүндө чечим катышкандардын көпчүлүк добушу менен, бирок депутаттардын 50дөн кем эмес добушу менен кабыл алынат. Макулдашуу тобун түзүү жөнүндө чечим кабыл алууда Жогорку Кеңеш анын Жогорку Кеңештен жана Президенттен мүчөлөрүнүн санын жана курамын аныктайт. Макулдашуу тобуна Жогорку Кеңештен демилгечи жана жооптуу комитеттин өкүлдөрү кирет. Чечим кабыл алууда макулдашуу тобунун мүчөлөрүнүн добуш берүүсү «бир тарап – бир добуш» принциби боюнча жүргүзүлөт⁵. Макулдашуу тобунун чечими бир добуштан болушу керек.

Макулдашуу тобу Жогорку Кеңеш тарабынан аны түзүү жөнүндө чечим кабыл алынган күндөн тартып 30 календардык күндөн кечиктирбестен мыйзамдын макулдашылган вариантын жана түзөтүүлөрдүн таблицасын Жогорку Кеңештин кароосуна киргизет. Жогорку Кеңеш макулдашуу тобу тарабынан иштелип чыккан төмөнкү вариант боюнча чечим кабыл алат:

- ◆ конституциялык мыйзам долбоорунун - депутаттардын жалпы санынын үчтөн экисинин кем эмес добуштарынын көпчүлүгү менен;
- ◆ мыйзам долбоорунун - катышкандардын санынын көпчүлүгүнүн, бирок депутаттардын 50дөн кем эмесинин добушу менен.

Макулдашуу тобу даярдаган жана Президенттин каршы пикири менен Жогорку Кеңешке кайтарылган мыйзам долбоору Жогорку Кеңештин Регламентинин 77-беренесине ылайык кыскартылган жол-жобо боюнча кайра кароого жатат.

⁵ Бир тарабынан бул органдын макулдашуу комиссиясынын курамына кирген өкүлдөрүнүн санына карабастан, өкүл болгон органды түшүнүш керек (мисалы, Жогорку Кеңеш)

7.15. Жарандык коом мыйзам долбоорун кабыл алуу процессинин кайсы этабында жана кантип таасирин тийгизе алат?

Жогорку Кеңештин регламенти жооптуу комитет тарабынан мыйзам долбоорун экинчи окууга даярдоонун алкагында жарандардын катышуусун карайт, мында жарандык коомдун өкүлдөрү мыйзам долбоору боюнча жазуу жүзүндөгү сын-пикирлерди жана сунуштарды жооптуу комитетке долбоор Жогорку Кеңештин расмий сайтына жайгаштырылган күндөн тартып 2 жуманын ичинде жөнөтүүгө укуктуу. Мындан тышкары, жарандар Комитеттердин ачык жыйналыштарына катышууга жана демилгеленген долбоор боюнча өз пикирин билдирүүгө, шайлоочулар менен иштөөнүн алкагында депутаттар менен өз ара аракеттенүүгө, өз ой-пикирин жалпыга маалымдоо каражаттарына жана социалдык тармактарга жарыялоого укуктуу.

Жарандарды кызыктырган демилгелерди аныктоо үчүн Жогорку Кеңештин расмий сайтына (www.kenesh.kg) туруктуу негизде көз салып туруу сунушталат. Бул сайтта төмөнкүлөр жарыяланып турат:

- ◆ көрсөтүлгөн мезгилде каралышы пландалып жаткан мыйзам долбоорлорунун тизмесин аныктоочу Жогорку Кеңештин алдыдагы айга календардык планы;
- ◆ Жогорку Кеңештин фракцияларынын жыйналыштарынын күн тартибинин долбоорлору;
- ◆ Жогорку Кеңештин Комитеттеринин жыйналыштарынын күн тартибинин долбоорлору;
- ◆ мыйзам долбоорлорунун жана алар боюнча баяндамачылардын аттарын көрсөтүү менен Жогорку Кеңештин жыйналыштарынын күн тартибинин долбоорлору;
- ◆ мыйзам долбоорлорунун жүрүшү жөнүндө маалымат⁶.

Бул маалыматка көз салуу жарандарга каралып жаткан демилгелерге өз убагында жооп кайтарууга жана бул ЧУА долбоорлору боюнча өз сунуштарын жана сын-пикирлерин даректүү жиберүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Мындан тышкары, Жогорку Кеңештин Регламентинде фракциялар, комитеттер жана депутаттык комиссиялар демилгелеген парламенттик коомдук угууларга жарандардын катышуу мүмкүнчүлүгү каралган. Парламенттик коомдук угууларда мыйзам долбоорлору, эл аралык келишимдерди ратификациялоо жана денонсациялоо боюнча мыйзамдардын долбоорлору, республикалык бюджет жөнүндө мыйзам долбоору жана анын аткарылышы жөнүндө отчет, мыйзамдардын жана Жогорку Кеңештин чечимдеринин аткарылышы, башка маселелер талкууланат. Төмөнкү маселелер боюнча парламенттик коомдук угуулар сөзсүз өткөрүлөт:

- ◆ жарандардын конституциялык укуктарын, эркиндиктерин жана милдеттерин камсыз кылуу жөнүндө;
- ◆ саясий партиялардын, коммерциялык эмес уюмдардын жана жалпыга маалымдоо каражаттарынын укуктук статусун камсыз кылуу тууралуу;
- ◆ бюджет, салык жана башка алымдар жөнүндө;
- ◆ жеке ишкердикти мамлекеттик жөнгө салуунун жаңы түрлөрүн киргизүү жөнүндө;
- ◆ экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу жөнүндө;
- ◆ укук бузууларга каршы күрөшүү тууралуу мыйзамдар.

⁶ Бул Колдонмо түзүлүп жаткан учурда Жогорку Кеңештин мыйзам долбоорлорунун маалымат базасы иштебей турган, бирок келечекте бул бөлүмгө туруктуу мониторинг жүргүзүү сунушталат

Фракциялар, комитеттер жана комиссиялар парламенттик коомдук угуулардын темалары, убактысы жана аларды өткөрүүнүн орду бекитилгенден кийин, парламенттик коомдук угууну өткөргөнгө чейин 10 күн калгандан кечиктирбестен маалыматты Жогорку Кеңештин сайтына жайгаштырат, аны жалпыга маалымдоо каражаттарына берет. Парламенттик коомдук угууларга чакырылган адамдардын курамы, бул угуулар демилгеленген фракциялар, комитеттер жана комиссиялар тарабынан аныкталат. Парламенттик коомдук угуулар жалпыга маалымдоо каражаттарынын өкүлдөрү, жарандар жана алардын бирикмелери үчүн ачык болот.

Парламенттик коомдук угууларды аларды өткөрүүнү демилгелеген фракциянын лидери, комитеттин же комиссиянын төрагасы алып барат. Төрагалык кылуучу депутаттарга жана чакырылган адамдарга чыгып сүйлөө үчүн сөз берет, талкуулоонун тартибин сактайт, билдирүүлөр менен чыгат. Чакырылган адамдардын баары төрагалык кылуучунун уруксаты менен гана сүйлөшөт. Парламенттик коомдук угууларда баяндамачылардын жана чакырылган адамдардын чыгып сүйлөгөн сөздөрүнөн кийин, катышып отургандардын жазуу жүзүндөгү жана оозеки суроолору жана аларга берилген жооптор болот. Парламенттик коомдук угуулардын катышуучулары чыгып сүйлөгөндөрдүн сөздөрүн кыйкырыктар, кол чабуулар менен бөлүүгө, парламенттик угуулардын регламентин бузууга укуктары жок. Төрагалык кылуучу тартип бузуучуларды залдан чыгарып жиберүүгө укуктуу.

Парламенттик коомдук угуулардын жыйынтыктары боюнча угууларга катышкан депутаттардын добушунун көпчүлүгү менен талкууланган маселе боюнча сунуштамалар кабыл алынат. Парламенттик коомдук угуулардын сунуштамалары аларды өткөрүүнү демилгелеген фракциялар, комитеттер, комиссиялар тарабынан каралат. Парламенттик коомдук угуулар стенограммаланат. Стенограммага төрагалык кылуучу же башка жооптуу адамдар кол коёт. Парламенттик коомдук угуулардын сунуштамалары Жогорку Кеңештин сайтына жайгаштырылат жана басма сөздө жарыяланышы мүмкүн.

7.16.Элдик мыйзам чыгаруу демилгеси

Конституцияга ылайык, мыйзам чыгаруу демилгесин көтөрүүгө 10 миң шайлоочу укуктуу. Элдик мыйзам чыгаруу демилгеси «Кыргыз Республикасындагы элдик мыйзам чыгаруу демилгеси жөнүндө» мыйзамга ылайык ишке ашырылат.

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине мыйзамдын долбоорун киргизүү жөнүндө сунуш менен чыккан жарандар элдик демилгени ишке ашыруу боюнча курамы кеминде 10 адамдан турган демилгечи топту түзөт. Кыргыз Республикасынын аймагында жашаган жана шайлоо укугуна ээ болгон Кыргыз Республикасынын жарандары демилгечи топтун мүчөлөрү боло алат. Демилгечи топ Жогорку Кеңешке мыйзамдын долбоорун киргизүү жөнүндө сунуш үчүн кол топтоо, мыйзамдын долбоорун даярдоодо, киргизүүдө, ошондой эле аны Жогорку Кеңештен чакыртып алууда кызыкчылыктары бар жарандардын өкүлү болуу максатында түзүлөт.

Демилгечи топ Юстиция министрлигине демилгечи топту жана мыйзам долбоорун каттоо боюнча арыз менен кайрылат. Юстиция министрлиги отуз күндүк мөөнөттө мыйзам долбоорунун «Кыргыз Республикасындагы элдик мыйзам чыгаруу демилгеси жөнүндө» Мыйзамдын 4-беренесинин талаптарына ылайыктуулугун, ошондой эле демилгечи топту түзүү жөнүндө документтерди текшерет. Юстиция министрлиги берилген документтерди текшерүүнүн натыйжалары боюнча демилгечи топту каттоо жөнүндө күбөлүк берет.

Жарандар тарабынан элдик демилге тартибинде сунуш кылынуучу мыйзамдын долбоору Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына каршы келбөөгө тийиш. Мыйзамдын долбоору ЧУА жөнүндө Мыйзамдын талаптарына ылайык жол-жоболоштурулат. Мыйзамдын долбоору анын кабыл алуунун зарылдыгын негиздөө менен республикалык басма сөз басылмаларында жана Юстиция министрлигинин расмий сайтында жарыяланууга тийиш.

«Кыргыз Республикасындагы элдик мыйзам чыгаруу демилгеси жөнүндө» Мыйзамы менен белгиленген талаптарга ылайык мыйзам чыгаруу демилге укугун ишке ашыруу тартибинде жарандар тарабынан киргизилген мыйзамдын долбоору «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө» Мыйзамда каралган тартипте Жогорку Кеңеш тарабынан милдеттүү каралууга тийиш.

Иш жүзүндө өлкөдө элдик демилге катары демилгеленген бир дагы мыйзам долбоору кабыл алынган эмес, ошол эле учурда жарандык коомдон колдонуудагы мыйзамдарды өзгөртүү зарылчылыгы жөнүндө сунуштар көп. «Кыргыз Республикасындагы элдик мыйзам чыгаруу демилгеси жөнүндө» Мыйзам кабыл алынгандан бери анын натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзүлгөн эмес.

8-ГЛАВА

Мыйзам алдындагы актылардын долбоорлорун иштеп чыгуунун жана илгерилетүүнүн тартиби

Мыйзам алдындагы актылардын долбоорлоруна төмөнкү актылар кирет:



Президенттин жарлыгы



Жогорку Кеңештин токтому



Министрлер Кабинетинин токтому



Улуттук банктын токтому



Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиянын токтому



Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдарынын (жергиликтүү кеңештердин) токтомдору

ЧУАнын мүнөздөмөлөрүнө ээ болгон мыйзам алдындагы актылардын долбоорлорун иштеп чыгууда жана илгерилетүүдө ЧУА жөнүндө мыйзамдын жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылдын 31-майындагы №313 токтому менен бекитилген Долбоорлорду, мыйзам алдындагы актыларды иштеп чыгуу боюнча нускаманын талаптары сакталууга тийиш.

Мыйзам алдындагы актылардын долбоорлору төмөнкү этаптардан өтөт:

- ◆ мыйзам алдындагы актынын долбоорун иштеп чыгуу;
- ◆ жөнгө салуучу таасирин талдоо (ишкерлик ишмердикти жөнгө салуу учурларында);
- ◆ мыйзам алдындагы актынын долбоорун коомдук талкуулоо;
- ◆ кызыкдар тараптар менен макулдашуу;
- ◆ экспертизанын адистештирилген түрлөрү;

- ◆ мыйзам алдындагы актынын долбоорун аны кабыл алууга укугуна ээ болгон ченем жаратуучу субъектке берүү;
- ◆ мыйзам алдындагы актыны кабыл алуу, аны расмий жарыялоо жана ЧУА Мамлекеттик реестрине киргизүү.

8.1. Мыйзам алдындагы актынын долбоорлорун даярдоо

Мыйзам алдындагы актынын долбоорун даярдоо жөнүндө чечимди (жаңы редакцияда колдонуу, өзгөртүүлөрдү, толуктоолорду киргизүү, актыны колдонууну токтотуу жөнүндө чечимди) ченем жаратуучу субъект өзүнүн жөнгө салуу чөйрөсүнө таандык болгон маселелер боюнча өз алдынча, Конституцияда жана мыйзамдарда белгиленген компетенциянын алкагында кабыл алат. Аткаруу бийлигинин органдары тиешелүү чөйрөдө иштелип жаткан саясаттын чегинде мыйзам алдындагы актылардын долбоорлорун иштеп чыгат жана аларды Министрлер Кабинетинин бекитүүсүнө киргизет.

Мыйзам алдындагы актынын долбоорун иштеп чыгуу ченем жаратуучу субъект (долбоорду иштеп чыгуучу орган) тарабынан өз алдынча же жарандык коомдун өкүлдөрү кире алган жумушчу топтордун алкагында жүргүзүлүшү мүмкүн. Жумушчу топту түзүү жөнүндө чечимди ченем жаратуучу орган өз каалоосу боюнча кабыл алат. Жумушчу топторду түзүү жана алардын курамына жарандык коомдун өкүлдөрүн киргизүү мүмкүнчүлүгү жөнүндө маалыматты, эреже катары, жарандык коом уюмдарынын тигил же бул өкүлдөрү менен өз ара аракеттенүүнүн алкагында ченем жаратуучу орган жумушчу тартипте таркатат. Бул маалымат ачык булактарда жарыяланбайт. Ошол эле учурда, эгерде жумушчу топ ченем жаратуучу органдын чечими менен түзүлсө, мындай чечимдер Укуктук маалыматтардын борборлоштурулган банкына (МББ) жайгаштырылат⁷. Эгерде жумушчу топту түзүү жөнүндө чечим мамлекеттик органдын буйругу менен таризделсе, мындай буйруктар, эреже катары, ачык булактарда жайгаштырылбайт.

Ошол эле учурда, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында жарандардын сунуштарынын негизинде ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгү белгиленген. Алсак, «Жарандардын кайрылууларын кароонун тартиби жөнүндө» Мыйзамдын 1-беренесине ылайык, сунуш – мыйзамдарды жана башка ЧУАларды өркүндөтүү боюнча жарандын сунуштамаларын камтыган кайрылуу – 14 жумушчу күндүн ичинде каралууга тийиш. Кайрылуу-сунуш тиешелүү мамилелерди жөнгө салуу компетенциясына кирген мамлекеттик органга же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органына жеке кабыл алуунун алкагында жазуу жүзүндө, электрондук же оозеки түрдө берилүүгө тийиш. Коомдук талкуулоо үчүн ачык булактарда жайгаштырылган мыйзам алдындагы актылардын долбоорлоруна маалымкат-негиздемелерди талдоонун негизинде «Жарандардын кайрылууларын кароонун тартиби жөнүндө» Мыйзамдын алкагында ЧУАларды өркүндөтүү боюнча сунуштарды киргизүү механизми пайдаланылбайт. Ошол эле учурда ЧУАларды өркүндөтүү боюнча сунуштарды киргизүү мүмкүнчүлүгү жарандардын ченем жаратуу процессине катышуусунун маанилүү механизми болуп саналат.

Иштеп чыгуу этабынын жыйынтыгы боюнча мыйзам алдындагы актынын долбоору, долбоорго маалымкат-негиздеме, салыштырма таблица (колдонуудагы редакцияга өзгөртүүлөр киргизилген учурда), финансылык-экономикалык эсептөөлөр (эгерде долбоорду ишке ашыруу үчүн каржылоо керек болсо) даярдалат.

◆ <http://cbd.minjust.gov.kg/>

8.2. Жөнгө салуучу таасирин талдоонун алкагында коомдук консультациялар

ЧУА жөнүндө Мыйзамдын 19-беренесине ылайык, ишкердик иш-аракетти жөнгө салууга багытталган ЧУА долбоорлорунун жөнгө салуучу таасирин талдоо (мындан ары – ЖТТ), ал жеткис күчтүн жагдайларынын шарттарында ишкердик иш-аракетти жөнгө салуу учурларын кошпогондо, Өкмөт бекиткен методикага ылайык жүргүзүлөт. ЖТТ жүргүзүү үчүн жумушчу топ түзүлөт, анын курамына иштеп чыгуучу органдын өкүлдөрү, ошондой эле башка мамлекеттик органдардын, жөнгө салынуучу ишкердик иш-аракеттерди чөйрөсүнө түздөн-түз тиешеси бар бизнес-ассоциациялардын өкүлдөрү кирет. Зарыл болгон учурда жумушчу топтун курамына коммерциялык эмес уюмдардын өкүлдөрү, эксперттер, ишкерчиликтин айрым субъекттери, жарандар жана башка кызыкдар адамдар кирсе болот.

Жумушчу топ түзүлгөндөн кийин ЧУА долбоорун иштеп чыгуу жана ишкердик иш-аракеттин конкреттүү чөйрөсүндөгү укуктук жөнгө салууга өзгөртүүлөрдү киргизүү ниети жөнүндө кабарлама даярдалат. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын (Бишкек жана Ош шаарларынын муниципалитеттерин кошпогондо) ЧУА долбоорун иштеп чыгууда бул (алдын ала) этап өткөрүлбөйт. ЧУА долбоорун иштеп чыгуу жөнүндө кабарлама коомдук консультациялар үчүн иштеп чыгуучу органдын расмий сайтында 15 күндөн кем эмес мөөнөткө жайгаштырылат. Коомдук консультацияларды өткөрүү жөнүндө төмөнкү органдарга жана уюмдарга билдирүү сунуш кылынат:

- ◆ ыйгарым укуктуу орган жана башка кызыкдар бийликтин аткаруу жана мыйзам чыгаруу органдары; ишкердик иш-аракеттин жөнгө салынуучу чөйрөсүнө түздөн-түз тиешеси бар бизнес-ассоциациялар;
- ◆ ишкердик иш-аракеттерин жүргүзүүчү субъекттердин таламдарын көздөө жана коргоо максатын көздөгөн органдар жана уюмдар;
- ◆ ишкердик иш-аракеттеги субъекттердин укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо боюнча ыйгарым укуктуу өкүлдөр (Бизнес-омбудсмен); маселенин мазмунуна, жөнгө салуунун максатына жана предметине жараша коомдук
- ◆ консультацияларга тартуу максатка ылайыктуу болгон башка адамдар.

Жумушчу топ консультациялардын катышуучуларынын бардык сунуштарын карап чыгат. Бул сунуштар идентификацияланган булактан электрондук түрдө, ошондой эле сунуштардын авторлорунун реквизиттерин көрсөтүү менен жазуу жүзүндө келип түшөт. Ар бир келип түшкөн сунуш маңызы боюнча жумушчу топтун аны кабыл алуу же четке кагуу жөнүндө чечими менен каралат. Түшкөн сунуштар Сунуштардын жана жооптордун реестринде аларга ыйгарылган каттоо номери менен катталууга тийиш. Кабарламада көрсөтүлгөн коомдук консультациялардын мөөнөтү аяктагандан кийин долбоорду иштеп чыгуучу орган Реестрди өзүнүн расмий сайтына жайгаштырат.

Ошентип, жарандык коомдун өкүлдөрү мыйзам алдындагы актынын долбоорунун ЖТТ боюнча жумушчу тобуна мүчө боло алат, коомдук консультациялардын алкагында өз сунуштарын берүүгө укуктуу жана ЖТТ жүргүзүү үчүн жооптуу иштеп чыгуучу органдын сайтында түшкөн сунуштар каттоо алынганына/алынбаганына көз сала алат.

8.3. Мыйзам алдындагы актылардын долбоорлорун коомдук талкуулоо⁸

Мыйзам актыларынын долбоорлорун коомдук талкуулоо ченем жаратуучу субъекттердин сайттарында, ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоонун Бирдиктүү порталында, жалпыга маалымдоо каражаттарында, эл көрө алган жерлерде (такталарда, стенддерде) жүргүзүлөт. ЧУА бир эле убакта мамлекеттик жана расмий тилдерде кабыл алынгандыктан, коомдук талкуулоо да эки тилде жүргүзүлүшү керек. ЖӨБдүн өкүлчүлүктүү органдарынын ЧУА долбоорлоруна гана бир тилде жүргүзүү мүмкүнчүлүгү берилсе болот.

8.4. Кызыкдар субъекттер менен макулдашуу

ЧУА жөнүндө Мыйзамдын 21-беренесине ылайык, аларды Президентке, Министрлер Кабинетине киргизүүдөн мурда төмөнкүлөр менен милдеттүү түрдө макулдашууга тийиш:

- ◆ Юстиция министрлиги менен;
- ◆ мамлекеттин кирешелерин азайтууну же чыгымдарын көбөйтүүнү караган маселелер боюнча - Финансы министрлиги менен;
- ◆ ишкердик субъекттеринин иш-аракетин жөнгө салууга багытталган маселелер боюнча - ишкердикти өнүктүрүү боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган менен;
- ◆ эгерде ЧУАдагы ченемдер алардын компетенцияларына тийиштүү болсо - башка мамлекеттик органдар менен;
- ◆ жергиликтүү жамааттардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызыкчылыктарына тикелей тиешеси болгон ЧУА долбоорлорун даярдоодо жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ассоциациялары, бирликтери менен.

Макулдашуу жол-жобосу, эреже катары, жогоруда аталган субъекттерге документтердин пакетин тиркөө менен коштоочу катты жана мыйзам алдындагы актынын долбоорун жөнөтүү жолу менен жүзөгө ашырылат. Долбоор макулдашууга берилген субъект жазуу жүзүндө өзүнүн позициясын билдирет жана анда өзүнүн сын-пикирлерин, сунуштарын же мыйзам алдындагы актынын долбооруна макулдугун чагылдырат. Долбоорду иштеп чыгуучу орган менен макулдашуучу органдын ортосунда мыйзам алдындагы актынын долбоору боюнча мунаса жетишилбеген учурда, ЧУАны кабыл алуу/кабыл албоо жөнүндө чечимди ченем жаратуучу субъект кабыл алат.

8.5. Экспертизалардын адистештирилген түрлөрүн жүргүзүү

Жарандардын конституциялык укуктарын, эркиндиктерин жана милдеттерин камсыз кылуу; коомдук бирикмелердин, жалпыга маалымдоо каражаттарынын укуктук статусу; мамлекеттик бюджет, салык системасы; экологиялык коопсуздук; укук бузууларга каршы күрөшүү; ишкердик иш-аракетти мамлекеттик жөнгө салуунун жаңы түрлөрүн киргизүү маселелери боюнча ЧУА долбоорлору укуктук, укук коргоочулук, гендердик, экологиялык; антикоррупциялык жана башка илимий экспертизадан өткөрүлүүгө жатат (жөнгө салынышына ЧУА долбоору багытталган укуктук мамилелерге жараша).

⁸ Коомдук талкуулоонун этабы жана жарандык коомдун ЧУА долбоорлоруна ушул жол-жобонун алкагында таасир этүү мүмкүнчүлүгү бул колдонмонун 6-главасында баяндалган.

Укуктук, укук коргоочулук, коррупцияга каршы жана гендердик экспертизаны Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2010-жылдын 8-декабрындагы №319 токтому менен бекитилген Мыйзамдан келип чыгуучу актыларын укуктук, укук коргоо, гендердик, экологиялык, антикоррупциялык экспертизадан өткөрүү тартиби жөнүндө нускаманын негизинде Юстиция министрлиги жүзөгө ашырат. Экспертизанын жыйынтыгы боюнча корутунду берилет, ал иштеп чыгууга жана эсепке алынууга тийиш. Министрлер Кабинетинин актыларынын долбоорлору боюнча Юстиция министрлигинин корутундусу менен макул болбогон учурда, пикир келишпестиктер Президенттин Администрациясында кеңешмелерди өткөрүү жолу менен четтетилет, мыйзам алдындагы актылардын долбоорлорунун башка түрлөрү боюнча, мыйзам алдындагы актыларды кабыл алуу үчүн жоопкерчилик ченем жаратуучу органга жүктөлөт.

Экологиялык экспертизаны айлана-чөйрөнү коргоо жаатындагы ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган жүргүзөт. Ошол эле учурда «Экологиялык экспертиза жөнүндө» мыйзамда коомдук экологиялык экспертиза жарандардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана коомдук бирикмелердин демилгеси боюнча жүргүзүлсө болоору аныкталган. Коомдук экологиялык экспертизаны жүргүзүүнүн демилгечилери коомдук экологиялык экспертизаны жүргүзүү жөнүндө жергиликтүү мамлекеттик администрацияларга жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына алдын ала кат түрүндө кабарлоого милдеттүү. Коомдук экологиялык экспертизанын корутундусу сунуш берүүчү болуп саналат. Ал жалпыга маалымдоо каражаттарында жарыяланышы, жергиликтүү мамлекеттик администрацияларга жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына, долбоордун демилгечилерине, иштеп чыгуучуларына жана башка кызыккан жактарга берилиши мүмкүн.

Ченем жаратуучу орган ЧУА долбоорлорун илимий экспертизадан өткөрүү үчүн башка өлкөлөрдөн илимпоздорду жана адистерди чакырышы мүмкүн. Долбоор илимий экспертизадан өткөрүү үчүн эл аралык уюмга жиберилиши мүмкүн. Белгилей кетсек, укук колдонуу практикасында көз карандысыз илимий экспертиза жүргүзүлгөн эмес, же мындай өтүнүчтөр өзгөчө мүнөзгө ээ.

Адистештирилген экспертизаларды көз карандысыз аккредитациядан өткөн эксперттер тарабынан жүргүзүүгө жол берилет. Юстиция министрлигинин сайтында 8 жеке жактан жана 6 юридикалык жактан турган аккредитациядан өткөн эксперттердин реестри жайгаштырылган.

Бул этаптын алкагында экспертизанын адистештирилген түрлөрүн жүргүзгөн көз карандысыз эксперттер катары жарандык коомдун өкүлдөрүн тартууга болот. Ошол эле учурда адистештирилген экспертизалар жогоруда көрсөтүлгөн Нускаманын негизинде жана критерийлерине ылайык жүргүзүлөт. Көз карандысыз эксперттер ченем жаратуучу органдын чечими менен тартылат.

8.6. Мыйзам алдындагы актынын долбоорун аны кабыл алууга укугу бар ченем жаратуучу субъектке киргизүү

Жогорудагы этаптардан өткөндөн кийин мыйзам алдындагы актынын долбоору коштоочу документтердин тизмеси менен аны кабыл алууга укуктуу ченем жаратуучу субъектке берилет. Ченем жаратуучу орган мыйзам алдындагы актынын долбоорун кароонун жыйынтыгы боюнча төмөнкүлөргө укуктуу:



долбоорду кабыл алууга



себептерин көрсөтүү менен долбоорду четке кагууга



өз сын-пикирлерин жана сунуштарын көрсөтүү менен долбоорду толуктап иштеп чыгуу үчүн кайра кайтарууга

8.7. Мыйзам алдындагы актынын долбоорун кабыл алуу, аны расмий жарыялоо жана ЧУАнын Мамлекеттик реестрине киргизүү

ЧУА жөнүндө мыйзамдын талаптарына ылайык, мыйзам алдындагы актынын долбоору кабыл алынган учурда, мындай актыга ыйгарым укуктуу адам кол коюшу керек. Мыйзам алдындагы актылар Өкмөттүн 2010-жылдын 26-февралындагы №117 «Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларын расмий жарыялоо булактары жөнүндө» токтому менен аныкталган булактарда расмий жарыяланууга тийиш. Жарыяланган мыйзам алдындагы акт Кыргыз Республикасынын ЧУА мамлекеттик реестрине киргизилет.

9-ГЛАВА

Ченем жаратуудагы жол-жоболордун бузулушуна жарандык жооп кайтаруунун ыкмалары

ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуу, илгерилетүү жана кабыл алуу жол-жоболору бир катар ЧУАларда, атап айтканда, ЧУА жөнүндө Мыйзамдын өзүндө, бийликтин аткаруу жана мыйзам чыгаруу булактарынын регламенттеринде бекитилген. Ченем жаратуунун бардык процесстери жана элементтери мыйзамдарда баяндалганына карабастан, жарандык коом ченем жаратуучу органдар бул эрежелерди бузганына көп эле күбө болууда, бул жарандардын ушул процесстерге катышуу укуктарын тикелей бузууга алып келет. Мындай жагдайларга адекваттуу чара көрүү үчүн мыйзамдарда пайда болгон мыйзам бузууларга коомдук таасир этүүнүн бир нече варианттары белгиленген.

9.1. ЧУА кандай учурларда күчүн жоготту деп таанылат?

Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексинин 12-беренеси мамлекеттик органдын же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын актысын жараксыз деп табууну жарандык укуктарды коргоонун ыкмаларынын бири катары карайт. Ошону менен бирге, Граждандык кодекс мыйзамдарга шайкеш келбеген, жарандык укуктарды жана жарандын же юридикалык жактын мыйзам менен корголуучу кызыкчылыктарын бузган ЧУА сот тарабынан жараксыз деп табылышы мүмкүндүгүн белгилейт. Эгерде сот мындай актыны жараксыз деп тапса, бузулган укук калыбына келтирилүүгө, ошондой эле Граждандык кодекстин 11-беренесинде сүрөттөлгөн ыкмалар менен корголууга тийиш.

Мындан тышкары, ЧУА жөнүндө Мыйзам ЧУА же анын структуралык элементи мыйзамда белгиленген тартипте конституциялык эмес же жараксыз деп табылса, бул ЧУА же анын структуралык элементи күчүн жоготот деп белгилейт. ЧУАны же анын структуралык элементин конституциялык эмес же жараксыз деп табуу жөнүндө соттун чечими расмий жарыяланууга тийиш жана мамлекеттик органдарга жиберилет. ЧУАны же анын структуралык элементин конституциялык эмес же жараксыз деп табуу анын колдонулушун токтотууга же болбосо ченем жаратуучу орган тарабынан мындай актынын (структуралык элементтин) андан жогору юридикалык күчкө ээ болгон ЧУАга ылайык келтирилишине алып келет.

Ошентип, эгерде ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгуу, коомдук талкуулоо, макулдашуу, экспертизанын адистештирилген түрлөрүн жүргүзүү жана/же ЧУАны кабыл алуу, жарыялоо жана ЧУА мамлекеттик реестрине киргизүү тартиби бузулса, мындай акт сот тартибинде даттанууга, жараксыз деп табылууга жатат, ал эми укуктар калыбына келтирилүүгө тийиш.

9.2. ЧУА кандай учурларда конституциялык эмес деп таанылат?

ЧУА жөнүндө Мыйзамдын 7-беренесинде ЧУАнын мыйзамдуулугун камсыз кылуунун ыкмалары көрсөтүлгөн. ЧУАнын мыйзамдуулугун камсыз кылуунун жолдорунун бири болуп ЧУАны белгиленген тартипте конституциялык эмес деп таануу саналат. Мыйзамдар жана башка ЧУАлар (алардын структуралык элементтери) Кыргыз Республикасынын Конституциясына карама-каршы келсе, конституциялык эмес деп табылышы мүмкүн.

Конституциянын 97-беренесинде Конституциялык сот тарабынан мыйзамдардын же алардын жоболорунун конституциялык эмес деп белгиленеши алардын Кыргыз Республикасынын аймагында колдонулушун жокко чыгарат, ошондой эле сот чечимдерин кошпогондо, конституциялык эмес деп таанылган мыйзамдарга же алардын жоболоруна негизделген башка ЧУАлардын колдонулушу да жокко чыгарылат деп белгиленген. Конституциялык сот тарабынан мыйзам алдындагы актылардын же алардын бөлүктөрүнүн конституциялык эмес деп белгиленеши алардын Кыргыз Республикасынын аймагында колдонулушун жокко чыгарат.

Конституциялык сот өндүрүшүн жүргүзүүнүн тартиби «Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы жөнүндө» конституциялык Мыйзам менен аныкталат⁹. Аталган конституциялык Мыйзамдын 20-беренесине таянсак, жеке же юридикалык жактар, эгерде ал Конституцияда таанылган анын укуктары жана эркиндиктери мыйзамдарда жана башка ЧУАларда бузулган деп эсептесе, Конституциялык сотко кайрылууга укуктуу.

Конституциялык сотко кайрылуу жазуу жүзүндө берилет жана укук берилген адам тарабынан кол коюлат. Кайрылуулар, ошондой эле ага тиркелген материалдар мамлекеттик же расмий тилде берилет. Мыйзамды же башка ЧУАны конституциялык эмес деп таануу жөнүндө жеке же юридикалык жактын кайрылуусу боюнча андан аркы өндүрүш конституциялык сот өндүрүшү чөйрөсүндөгү мыйзамдын эрежелери боюнча жүзөгө ашырылат.

Мыйзам же башка ЧУА конституциялык эмес деп таанылган учурда, мындай ЧУА күчүн жоготот. ЧУАны же анын структуралык элементин конституциялык эмес же жараксыз деп табуу жөнүндө соттун чечими расмий жарыяланууга тийиш жана Министрлер Кабинети белгилеген тартипте мамлекеттик органдарга жиберилет. ЧУАны (анын структуралык элементин) конституциялык эмес же жараксыз деп табуу анын колдонулушун токтотууга же болбосо ченем жаратуучу орган тарабынан мындай актынын (структуралык элементтин) андан жогору юридикалык күчкө ээ болгон ЧУАга ылайык келтирилишине алып келет.

⁹ Бул китеп басылып чыккан учурда «Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө» конституциялык мыйзамдын долбоору иштелип чыгып, илгерилетилип жаткан. 2021-жылдын 11-апрелинде өткөн референдумда кабыл алынган Конституцияга ылайык, Жогорку соттун Конституциялык палатасы Конституциялык сот болуп өзгөртүлгөн.

Жарандардын ченем жаратуу процессине катышуусунун эл аралык тажрыйбасы

Көпчүлүк өлкөлөрдө жарандардын ченем жаратуу процессине катышуусу формалары жана ыкмалары боюнча окшошуп кетет. Жарандардын бул процесске катышуусунун ийгилиги көбүнчө ченем жаратуучу субъекттерге жана алардын жигердүү жарандык коом менен өз ара аракеттенүү мүмкүнчүлүгүнө болгон мамилесинен көз каранды. Негизинен чет өлкөлөрдө жарандардын катышуусунун ыкмалары ченем жаратуучу субъекттер менен түз байланышка, ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоо процессине катышууга, жалпыга маалымдоо каражаттары аркылуу жарандардын пикирлерине жана демилгелерине көңүл бурууга негизделген¹⁰.

10.1. «Жашыл китеп»

Кыргыз Республикасынан айырмаланып, Канадада, Улуу Британияда жана Европа Биримдигинин өлкөлөрүндө колдонулган жарандардын ченем жаратуу процессине катышуусунун механизмдеринин бири «Жашыл китеп» механизми болуп саналат. «Жашыл китеп», адатта, идеялардын тобу түрүндө болот (конкреттүү чөйрөдө жөнгө салууну жакшыртуунун ар кандай жолдору) жана сунуш кылынган жөнгө салуу варианттары боюнча кызыкдар адамдарды же уюмдарды өз пикирлери жана сунуштары менен бөлүшүүгө чакыруу максатын көздөйт. «Жашыл китептен» кийин «Ак китеп» болушу ыктымал – бул сунуштардын расмий жыйнагы, алар ЧУАнын келечектеги долбоорунун концепциясына киргизилет.

Келечектеги жөнгө салууну бар болгон же пайда болуп келаткан идеянын деңгээлинде талкуулоо керексиз демилгелерди четке чыгарып салуу үчүн жакшы аспап болуп саналат, бул болсо өз кезегинде сапаттуу ченем жаратууга жана максатка ылайык келбеген демилгелерди иштеп чыгууга кеткен каражатты үнөмдөөгө өбөлгө түзөт.

10.2. Жарандардын катышуу кеңселери

Жарандардын катышуу кеңселери жарандарга маалымат алуу, көйгөйлөрү менен бөлүшүү жана сунуштарын берүү үчүн байланыш пункту болуп бере алат. Жарандардын катышуу кеңселери парламентте жайгашышы мүмкүн, ошондой эле жарандардын кирүүсүн жеңилдетүү үчүн борбордун четинде бир нече кеңселерди да ачса болот.



Парламенттик академия, Чилинин
Депутаттар палатасы

Парламенттик бөлүмчө, анын миссиясы окуу иш-чараларын даярдап, улуттук кызыкчылыкты туудурган саясий жана парламенттик маселелер боюнча коомдук турмушка катышууга шыктандыруу болуп саналат.

<http://www.academiaparlamentaria.cl>

¹⁰ HCitizen Participation in the Legislative Process by ParlAmericas: https://parlAmericas.org/uploads/documents/Toolkit_Citizen%20Participation%20in%20the%20Legislative%20Process.pdf



EVALUACIÓN DE LA LEY

CAMARA DE DIPUTADOS DE CHILE

Мыйзамдарга жарандык баа берүү,
Чилинин Депутаттар палатасы

Мыйзамдардын тийгизген таасирине мониторинг жүргүзүү жана коомдук форумдар сыяктуу ар кандай каражаттар аркылуу анын аткарылышы боюнча жарандардын пикирлерин чогултуу үчүн жооптуу болгон парламенттик департамент.

http://www.evaluaciondelaley.cl/foro_ciudadano/site/edic/base/port/inicio.html



Билимдерди жайылтуу борбору,
Чилинин Сенаты

Парламенттик бөлүмчө, ал жарандар үчүн билим берүүчү иштерди өнүктүрүү, сенаторлорду жамааттарга жакындатуу жана жарандарды мыйзам чыгаруу процессине тартуу милдетин алган.

<https://facebook.com/CESCHILE/>



Жарандардын көңүлүн бурдуруу
боюнча координациялык топ,
Колумбиянын Сенаты

Парламенттик бөлүмчө, жарандарга Сенаттын иши жөнүндө маалымат берүү, жарандардын пикирлерин жана даттанууларын кабыл алуу, Сенатка барууну уюштуруу ыйгарым укуктарына ээ.

<https://www.senado.gov.co/index.php/participacion/atencion-al-ciudadano>



Asamblea Legislativa
República de Costa Rica

Жарандардын катышуу
департаменти, Коста-Риканын
Улуттук ассамблеясы

Парламенттик департамент, ал мыйзам чыгаруу сунуштары жана консультациялар аркылуу жарандардын катышуусун камсыз кылууга жана парламенттин ролу жөнүндө агартуу иштерине көмөктөшүүгө ыйгарым укуктуу.

<http://www.asamblea.go.cr/ca/SitePages/Participe%20y%20consulte.aspx>



Чогулуштар үйү, Эквадордун
Улуттук чогулушу

Өлкөнүн ар кайсы аймактарында парламенттин 20 жана өлкөнүн тышында 2 кеңсеси бар. Алар жарандар менен түздөн-түз байланышты түзүү максатында жарандык катышуунун иш-чараларын жана долбоорлорун өткөрүү үчүн ачылган. Парламентарийлер бул кеңселерди жарандар менен иштөө үчүн да пайдалана алышат.

http://www.asambleanacional.gob.ec/es/contenido/la_asamblea_nacional_traves_de_las_casas_de_la_asamblea_creadas_para_fomentar_una_relacion

10.3. Институционалдык органдар

Парламенттер институционалдык органга жарандардын сунуштарын чогултуу жана жаңы мыйзамдар тууралуу маалымат таратуу тапшырмасын бере алат. Бул органдарга убактылуу же туруктуу негизде жарандар же жарандык коомдун негизги топторунун өкүлдөрү да кошулушу мүмкүн.



Жарандардын катышуусу жана социалдык көзөмөл боюнча комитет, Эквадордун Улуттук ассамблеясы

Коомдук маалыматтын ачык-айкындуулугун талап кылуу мандатына ээ болгон комитет жарандардын жана жарандык коомдун уюмдарынын катышуусунда жалпы чогулуштарга, форумдарга, угууларга жана жумушчу жолугушууларга катышат. Комитет «Бир күнгө мыйзам чыгаруучу» концепциясын колдонот, мында жарандар комитеттин ишине катышуу үчүн тандалып алынат. Тандалып алынган жана демографиялык жактан тең салмактуу болгон жарандардын тобу көйгөйдү терең изилдеп, көйгөй боюнча ар кандай көз караштарды талкуулап, маселени чечүү үчүн иш-аракеттердин багытына сунуштамаларды же өз алдынча чечимдерди даярдайт. Анын тыянактары милдеттүү болот же болбойт.



«Бир күнгө мыйзам чыгаруучу» долбоору, Эквадордун Улуттук ассамблеясы

Жарандарга бир күн бою парламентарийлердин милдетин аткаруу сунушталат. Алар комитеттин жыйналышына добуш берүү укугу жок катышат, бирок аларга сөз сүйлөөгө убакыт берилет.

<http://www.asambleanacional.gob.ec/es/contenido/instructivo-asambleista-un-dia>



EVALUACIÓN DE LA LEY
CAMARA DE DIPUTADOS DE CHILE

Тематикалык күндөр, Чилинин Депутаттар палатасы

Темасын комитеттер аныктаган күндөрү мыйзам чыгаруучуларга жарандар менен өз ара аракеттенүү үчүн мүмкүнчүлүк берилет. Ар бир комитет мыйзам чыгаруу мезгилинде эки тематикалык күн өткөрүүгө милдеттүү.

<https://www.camara.cl/preguntas.aspx>

10.4. Жарандардын сунуштары жана электрондук петициялар

Бул сунуштарды электрондук процесс аркылуу берүү маалымат алмашууга көмөктөшөт, ошол эле учурда сунуштарды кагаз жүзүндө берүүгө жол ачкан практика да бар, бул болсо санариптик аспаптарга жете албаган жарандар үчүн да процесс ачык болоруна кепилдик берет. Мындай жол-жоболор, адатта, пленардык жыйналыштарда жарандардын сунуштарын берүү үчүн критерийлерин камтыйт, анын ичинде бир же бир нече парламентарийлерди колдоо тууралуу талаптар жана/же аларды колдоого жарандардын колтамгаларынын белгилүү саны бар.



Электрондук петициялар,
Канаданын Общиналар палатасы

Электрондук петицияларды түзүү үчүн онлайн платформа, алар Общиналар палатасына берилип, жарандардын жана парламенттин колдоосуна ээ болгондон кийин Өкмөттүн кароосуна киргизилет.

<https://petitions.ourcommons.ca/en/Home/Index>



Asamblea Legislativa
República de Costa Rica

Жарандык демилгелер, Коста-
Риканын Мыйзам чыгаруу
чогулуштары

Жарандардын катышуусу боюнча бюронун техникалык колдоосу менен жарандар жазган мыйзам чыгаруу сунуштарын андан ары да алдыга жылдыруу үчүн катталган шайлоочулардын 5% колдоосу талап кылынат.

<http://www.asamblea.go.cr/ca/SitePages/Participe%20y%20consulte.aspx>



Мыйзам чыгаруу сунуштары,
Эквадордун Улуттук чогулушу

Жарандык коом тарабынан сунушталган мыйзам чыгаруу сунуштары үчүн катталган шайлоочулардын 0,25% кем эмес, конституциялык реформа болгондо 1% добушу керек. Сунуштар Улуттук ассамблеянын сайтында онлайн түрүндө берилсе болот.

http://www.asambleanacional.gob.ec/es/contenido/presenta_tu_propuesta_legislativa



Жарандык демилгелер, Панаманын
Улуттук чогулушу

Жарандар жазган мыйзам чыгаруу сунуштары Жарандардын катышуусуна көмөктөшүү боюнча Улуттук башкармалыкка киргизилет, алар түшүндүрмө менен бирге жөнгө салуу предметин камтышы ыктымал же мыйзам долбоору түрүндө болушу мүмкүн.

<http://www.asamblea.gob.pa/participacion-ciudadana/#procedimiento>

10.5. Жарандардын катышуусу үчүн онлайн платформа

Онлайн-порталдар жана мобилдик тиркемелер электрондук катышуунун ар кандай механизмдерин жайгаштыруу, парламенттердин иши жөнүндө жалпак тилде маалымат алмашуу үчүн ыңгайлуу аспап болуп бере алат. Бул платформалардын ар кандай функциялары мыйзам чыгаруу процессинин түрдүү этаптарында пайдалуу болууга мүмкүндүк берет. Жарандар ар кайсы темалар боюнча камтамачылыгын билдирип, аны чечүү жолдорун сунушташ үчүн ачык форумдарды, онлайн иш-чараларды же чаттарды колдоно алышат. Платформаларда интерактивдүү функциялар менен катар, ошондой эле мыйзам долбоорун иштеп чыгууга тикелей салым кошууга жардам берген краудсорсинг функциялары да болот. Бул функциялар түз эфирде комитеттерге же пленардык жыйналыштарда суроолорду берүүгө шарт түзөт.

Онлайн сурамжылоолор жарандардын пикирин билүү, мыйзам долбоорунун мазмунун иштеп чыгуу же мыйзам чыгаруучулар арасында өз шайлоочуларынын көз карашын бекемдөө максатында комитеттер үчүн пайдалуу аспап боло алат. Мындай сурамжылоо жарандар үчүн кайсынысы ыңгайлуу болсо, почта же телефон аркылуу да жүргүзүлүшү мүмкүн. Бул процесстер ишти башкаруу үчүн программалык камсыздоо сыяктуу тиешелүү технологиянын жардамы менен натыйжалуураак башкарылышы мүмкүн.



Бразилия Конгрессинин
«e-Democracia» Порталы

Жарандарга мыйзамдардын ар кандай темаларын онлайн талкуулоо же конкреттүү мыйзам чыгаруу сунуштарына пикирин айтуу мүмкүнчүлүгүн берген интернет-портал. Мыйзам чыгаруучулар жарандардын пикирин билүү үчүн бул порталга үзгүлтүксүз кирип турушат.

<http://arquivo.edemocracia.camara.leg.br/web/public/principal>



«Senador Virtual»,
Чилинин Сенаты

Жарандар Сенатта талкууланып жаткан айрым мыйзам долбоорлору менен таанышып чыгып, бардык мыйзам долбоорлору же ар бир мыйзам долбоорунун конкреттүү өңүттөрү боюнча добуш берип, пикирин калтыра турган интернет-портал.

<http://www.senadorvirtual.cl>



«Mi Senado»,
Колумбиянын Сенаты

Жарандарга сенаторлор менен байланышууга, алардын катышуусуна көз салууга, пленардык жыйналыштардын күн тартибин жана мыйзам долбоорлорун, түз ободо сессияларды көрүүгө, сунушталган мыйзам долбоорлоруна добуш берүүгө, реалдуу убакыт режиминде жыйынтыктарды көрүүгө мүмкүндүк берген жана бул жыйынтыктарды сенаторлор көрүшү үчүн пленардык жыйналыштарда көрсөтүп турган мобилдик тиркеме.

<https://play.google.com/store/apps/details?id=gov.senado.app&hl=en>



Перу Конгрессинин Виртуалдык
мыйзам чыгаруу форумдары

Жарандар жана мекемелер мыйзам долбоорлору боюнча өз пикирлерин же сунуштарын бере турган онлайн механизми. Туруктуу комитеттер форумдарда жарыяланган жарандардын пикирлерине жана сунуштарына мониторинг жүргүзүп, талдап турушат.

http://www.congreso.gob.pe/participacion/foros/?&utm_source=website&utm_medium=banner&utm_campaign=foros



ParlView, Тринидада жана
Тобагонун Парламенти

Парламенттик жыйналыштарды түз алып көрсөтүүнү камсыздаган жана жарандарга коомдук угуулар маалында комитеттердин катчыларына суроолорду узатууга шарт түзгөн интернет-берүү кызматы.



Madison Project: Краудсорсингдин мыйзам чыгаруу платформасы, OpenGov Foundation, АКШ

Жарандарга мыйзам жазылып жатканда ага жетүүгө, пикирин калтырууга, конкреттүү контентке аннотация берүүгө жана платформанын башка катышуучулары менен өз ара аракеттенүүгө мүмкүндүк берген, ачык баштапкы коду бар эксперименталдык аспап.

<https://www.opengovfoundation.org>



GOBIERNO DE MÉXICO

Онлайн сурамжылоолор, Мексиканын Өкмөтү

Артыкчылыктар тууралуу жарандардын пикирин билүү үчүн Мексика Өкмөтү иштеп чыккан онлайн сурамжылоо системасы.

<https://www.gob.mx/participa/encuestas>

10.6. Социалдык медиа

Социалдык тармактардын эң көп колдонулган платформалары – Facebook, Instagram, Twitter жана Snap Chat. Мыйзам чыгаруучулар бул тиркемелердин баарын онлайн режиминде шайлоочулары менен байланыш түзүп, алардын суроолоруна жооп берүү үчүн колдоно алышат. Facebook Live түз эфирде онлайн жолугушууларды өткөрүү үчүн колдонулса болот, мында мыйзам чыгаруучу реалдуу убакыт режиминде жарандардан пикирлерди/суроолорду ала алат. Сурамжылоонун параметрлери конкреттүү маселе боюнча шайлоочулардын пикири жөнүндө түшүнүк алуу үчүн да колдонулушу мүмкүн.



Facebook'тун Колдонуучулар тиркемелери, Европа парламенти

Европа парламентинин баракчасындагы ыңгайлаштырылган тиркемелер колдонуучуларга парламенттик маалыматты алып турууга жана Европа Парламентинин мүчөлөрү менен баарлашууга мүмкүнчүлүк берет.

11-ГЛАВА

Ченем жаратуу процессинин натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча сунуштамалар

Жогоруда баяндалган процесстин негизинде ченем жаратуу – бул жогорку сапаттагы мамлекеттик саясатты баалоо жана иштеп чыгуу үчүн комплекстүү система, ал өзүнө сапаттуу процессти куруу үчүн көптөгөн аспаптарды камтыйт. Бирок, анын натыйжалуулугуна байланышкан көйгөйлөр иш жүзүндө дагы эле бар, аларды коомдун жана жалпысынан өлкөнүн укуктары менен таламдарын козгогон, өз таасирин тийгизген көйгөйлөр катары жарандык коом көтөрүп келет. Ченем жаратуу процессинин практикасында кеңири жайылган көйгөйлөрдүн арасында төмөнкүлөрдү бөлүп караса болот:

- ◆ ЧУА долбоорлорун илгерилетүү процессине ченем жаратуучу субъекттердин формалдуу мамилеси;
- ◆ ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуу жана кабыл алуу тартибине карата регламентте жазылган талаптардын сакталбай жатканы;
- ◆ ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоонун мөөнөттөрү жана жол-жоболору сакталбай жатканы;
- ◆ маанилүү мамлекеттик демилгелерди иштеп чыгууга жарандык коомдун көп жакшы катышпай жатканы;
- ◆ мыйзам чыгаруу массивинин тынымсыз өзгөрүшүнө алып келген саясий багыттын тез-тез өзгөрүп турганы;
- ◆ Кыргыз Республикасы өзүнүн алдына койгон стратегиялык максаттарды аткарбоо;
- ◆ долбоорду иштеп чыгуучу жарандардын сунуштарын четке каккан учурларда жарандардын сунуштарына жүйөлүү жооптордун жоктугу;
- ◆ ЧУА долбоорлорунун жөнгө салуучу таасирин талдоо жол-жоболорун бузуу;
- ◆ элдик мыйзам чыгаруу демилгесин илгерилетүү жол-жобосунун татаал болгону.

Бул көйгөйлөрдү чечүү үчүн төмөнкүдөй сунуштамалар берилет¹¹:

- ◆ ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоонун мөөнөттөрүн жана жол-жобосун бузгандыгы үчүн мамлекеттик кызматчылардын жана мамлекеттик органдардын жетекчилеринин жеке жоопкерчилигин кароо зарыл;
- ◆ мамлекеттик органдарга жана Жогорку Кеңешке караштуу ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуу боюнча жумушчу топтордун онлайн жыйналыштарын уюштуруу жана өткөрүү эрежелерин иштеп чыгып, бекитүү зарыл, бул болсо ушундай жолугушуулардын мүмкүн болушунча ачыктыгын жана айкындуулугун, аларга кызыкдар тараптардын катышуусун камсыз кылуу максатында жасалат;
- ◆ Юстиция министрлиги ЧУА долбоорлорун, стратегиялык жана программалык мүнөздөгү документтерди, иш-чаралардын пландарын жана башкаларды талкуулоого эксперттерди жана коомчулукту тартуунун маанилүүлүгү жөнүндө аткаруу бийлигинин бардык борбордук жана жергиликтүү органдарынын арасында түшүндүрүү иштерин уюштура алат;
- ◆ мамлекеттик органдар, ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуучулар ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоонун натыйжалары боюнча отчетторду, анын ичинде коомдук угуулардын жыйынтыктарын, коомдук кеңештер, бизнес-ассоциациялар менен талкууларды ж.б. Бирдиктүү порталда жана өзүнүн интернет-ресурстарында жарыяласа болот;
- ◆ коомдук талкуулоонун жүрүшүндө келип түшкөн сунуштамалар жана пикирлер (коомдук талкуулардын форматына карабастан – тегерек столдордун жүрүшүндө, мыйзам чыгаруу демилгесинин субъекттерине жарандардын кайрылуулары түрүндө Бирдиктүү портал аркылуу келип түшкөн сунуштар) таблица формасында таризделиши керек, анда сунушту четке кагуунун себеби негизделип берилүүгө тийиш (эгерде сунуш четке кагылса) жана мыйзам долбооруна маалымкат-негиздеме менен кошо тиркелет;

¹¹ Казакстандагы, Кыргызстандагы жана Тажикстандагы мыйзам жаратуу чөйрөсүндөгү мыйзамдарга жана укук колдонуу практикасына сереп, Эл аралык Коммерциялык эмес укук борбору, 2020, 81-б.

- ◆ ченем жаратуу процессинин ар бир этабында ЧУА долбоорлорун иштеп чыгуучу-мамлекеттик органдардын механизмин жана милдеттерин мыйзамдарда караштырып, анда жарандарды эксперттер, байкоочулар, мүчөлөр, ченем жаратуу процессинин алкагында түзүлгөн жумушчу топторго, комиссияларга, комитеттерге, кеңештерге катышуучу катары киргизүү жөнүндө жарандардын кайрылууларын сөзсүз түрдө карап чыгууга милдеттендирсе болот. Жаран жооп менен макул болбогон учурда даттанылышы мүмкүн болгон кайрылууга жазуу жүзүндө жүйөлүү жооп берүү боюнча иштеп чыгуучулардын милдетин караштырууга болот;
- ◆ өлкөдө бардык ченем жаратуу процессин автоматташтырууга жол берген бирдиктүү системаны киргизүү зарыл;
- ◆ ченем жаратуунун эрте баскычында альтернативалык варианттарды карап, жөнгө салуу ыкмасын сунуштоо боюнча долбоорлорду иштеп чыгуучу органдардын милдеттерин КР мыйзамдарында караштыруу зарыл;
- ◆ ЧУА долбоорлорун коомдук талкуулоонун Бирдиктүү порталында ЧУА долбоорлорун талкуулоодон качкан, жарандардын пикирлерин көңүл сыртында калтырган, өз убагында жооп бербеген органдарды жоопко тартуу чараларын караштыруу зарыл;
- ◆ элдик мыйзам чыгаруу демилгеси үчүн кол топтоонун мөөнөтүн 3 айдан 6 айга чейин көбөйтүү, талап кылынган колдун санын 10 миң колдон 5 миңге чейин кыскартуу, жалпысынан жол-жобону жөнөкөйлөтүү (мисалы, демилгечи топту каттап жатканда иштеген жеринен маалымкатты талап кылбоо) зарыл;
- ◆ мамлекеттик каналдарда жана социалдык тармактарда элдик мыйзам чыгаруу демилгесинин маңызын калкка түшүндүрүү;
- ◆ интернет-технологиялардын жардамы менен элдик мыйзам чыгаруу демилгесинин алкагында мыйзам долбоорлорун демилгелөө мүмкүнчүлүгүн бекитүү жана Юстиция министрлигинин кызматкерлеринин ичинен байланыш түзчү адамдарды дайындоо зарыл, алар демилгечи топ Юстиция министрлигинде катталгандан кийин аларга юридикалык консультацияларды жана башка практикалык маалыматтарды берип турушмакчы.

ЧЕНЕМ ЖАРАТУУ СХЕМАЛАРДА

Ченем жаратуу процессинин алгоритми



Ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун иштеп чыгуунун жана илгерилетүүнүн болжолдуу мөөнөттөрү



Мыйзам долбоорун Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинде каттоо



Мыйзам долбоорунун Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинде каралышы



